

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра історії та культури української мови

**Науково-методологічні засади та теоретично-
практичні
підходи до літературно-художньої інтерпретації
онімів**

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти –другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 601 групи
спеціальності 014.11 «Середня освіта. Українська
мова та література»

Шпанюк Олександри Василівни

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Редьква Я.П.**

Рецензент:

*До захисту допущено
на засіданні кафедри*

протокол № _____ від _____ 2022 р.

Зав. кафедри _____ проф. Колесник Н.С.

ЧЕРНІВЦІ – 2022

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі з теми «Науково-методологічні засади та теоретично-практичні підходи до літературно-художньої інтерпретації онімів» проаналізовано оніми, що використовуються в текстах письменників-модерністів, особливості їх функціонування, смислове навантаження інформаційної системи в межах ономастичного простору художніх творів. Проведено комплексний кількісно-якісний опис ономастичного матеріалу, окресливши два плани кожного твору: реальний та ірреальний. Розглянуто функціонування онімів у художніх творах письменників-модерністів та їх роль у створенні систем художніх образів, участь у просторово-часовій організації текстів.

Аналіз літератури дає можливість розкрити сутність поняття ономастичного простору художнього твору, основні класифікації поетонімів в лінгвістичних описах, особливості їх семантичної структури, класифікацію прізвищ, що функціонують у творах письменників-модерністів.

У роботі запропоновані результати дослідження ролі та функцій естетичних онімів у художньому тексті та інтертексті, де вдалося встановити закономірності розвитку та реалізації лінгвоестетичного потенціалу художньої ономастики залежно від стилю та естетичного спрямування.

Ключові слова: онім, поетоніми, ономастичний простір, художній твір, власні імена, ономастика.

SUMMARY

In the qualification work on the topic "Scientific-methodological principles and theoretical-practical approaches to the literary and artistic interpretation of onyms" the onyms used in the texts of modernist writers, the peculiarities of their functioning, the semantic load of the information system within the onomastic space of artistic works were analyzed. A comprehensive quantitative and qualitative description of the onomastic material was carried out, outlining two plans of each work: real and unreal. The functioning of onyms in the artistic works of modernist writers and their role in creating systems of artistic images, participation in the spatio-temporal organization of texts is considered.

The analysis of literature makes it possible to reveal the essence of the concept of the onomastic space of an artistic work, the main classifications of poemonyms in linguistic descriptions, the peculiarities of their semantic structure, the classification of surnames that function in the works of modernist writers.

The paper presents the results of the study of the role and functions of aesthetic onomies in the artistic text and intertext, where it was possible to establish the patterns of development and realization of the linguistic and aesthetic potential of artistic onomastics depending on the style and aesthetic direction.

Key words: onym, poemonyms, onomastic space, artistic work, proper names, onomastics.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

ПЛАН

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОНОМАСТИКОНА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ.....	7
1.1.Ономатопоетика як розділ ономастики	7
1.2.Проблема семантики власного імені.....	10
1.3.Поняття ономастичного простору художнього твору.....	11
1.4.Поняття про функції поетонімів.....	16
Висновки до розділу	18
РОЗДІЛ 2. ПОЕТОНІМ ЯК ОНІМ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	19
2.1.Поетонім в системі термінів і понять науки про власні імена в художньому тексті, функції поетонімів	19
2.2.Основні класифікації поетонімів в лінгвістичних описах	27
2.3.Особливості семантичної структури поетонімів	32
Висновки до розділу	39
РОЗДІЛ 3. ОНОМАНІСТИЧНИЙ ПРОСТІР У ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ-МОДЕРНІСТІВ.....	41
3.1. Дослідники про питання поетичних онімів.....	41
3.2. Класифікація прізвищ, що функціонують у творах письменників-модерністів.....	42
3.3. Оніми як засіб експресивності й образності у творах письменників-модерністів.....	45
Висновки до розділу	50
РОЗДІЛ 4. РОБОТА З ОНОМАСТИЧНИМ МАТЕРІАЛОМ НА УРОКАХ.....	52
4.1. Роль ономастичного матеріалу на уроках рідної мови	52
Висновки до розділу	56
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. Ономастична лексика досить значуща в художньому творі. Онімам властиві унікальні можливості для вираження творчого задуму письменника; почасти ім'я є своєрідним ключем до розуміння створеного образу, а іноді й твору в цілому. Оними відіграють текстотвірну роль, скільки ономастичність – важливий параметр текстуальності, необхідний фактор текстотворення. Вивчення мови художньої літератури неможливе без аналізу власних імен, що містяться в тому чи іншому тексті, про що свідчать багаточисленні роботи, що стосуються дослідження структурної організації ономастичного простору, стилістичних функцій онімів, їх асоціативних зв'язків, що співвідносні з реалізацією конкретного образу, авторської позиції, задуму твору. Однак ще багато питань, пов'язаних з вивченням ролі онімів у художньому тексті, вимагають подальшого поглибленого вивчення.

Актуальність даного дослідження обумовлена, з одного боку, активністю дослідницького інтересу до онімів у художньому тексті та їх функціями, з іншого – недостатнім вивченням онімів та їх функцій з літературним напрямком, до якого належить твір того чи іншого автора, зокрема із модернізмом.

Об'єкт дослідження: ономастикон у творах письменників-модерністів як певним чином структурований і взаємодіючий набір ономастичних одиниць, комплексний опис яких дозволяє більш точно інтерпретувати твір.

Предмет дослідження: дослідження онімів, що використовуються в текстах письменників-модерністів, особливості їх функціонування, смислове навантаження інформаційної системи в межах ономастичного простору художніх творів.

Мета дослідження: комплексне дослідження онімів у творах письменників-модерністів і з'ясування їх ролі в структурній організації творів, реалізації їх ідейно-тематичного плану.

Завдання:

- ✓ вибрати із текстів письменників-модерністів всі оніми;
- ✓ провести комплексний кількісно-якісний опис ономастичного матеріалу, окресливши два плани кожного твору: реальний та ірреальний;
- ✓ розглянути функціонування онімів у художніх творах письменників-модерністів та їх роль у створенні систем художніх образів, участь у просторово-часовій організації текстів.

Методи дослідження:

- ✓ метод комплексного аналізу ономастикона текстів, що передбачає вибірку, класифікацію, опис ономастичного матеріалу в лінгвістичному та екстралінгвістичному аспектах;
- ✓ структурно-семантичний метод, в основі якого лежить вивчення структури онімів, виявлення їх словотворчих особливостей і розгляд їх значення в текстах;
- ✓ статистичний метод, що полягає в кількісному підрахунку ономастичного матеріалу в цілому окремих його груп зокрема.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОНОМАСТИКОНА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

1.1. Ономатопоетика як розділ ономастики

На сучасному етапі розвитку лінгвістики особливої актуальності набувають проблеми ономатопоетики (літературної поетичної ономастики) - що виникла в 50-60-ті роки ХХ століття, дисципліни, яка вивчає специфіку вживання власних назв у художній мові.

Становище поетичної ономастики у структурі філологічних дисциплін А.А. Фомін називає специфічним, зазначаючи при цьому, що «другорядне становище даної галузі в лінгвістичній та загальнофілологічній парадигмі, вказує на необхідність поєднання лінгвістичної та літературознавчої компетенції під час аналізу літературного оніму» [32, с. 122].

У свою чергу Ю.А. Карпенко виділяє кілька суттєвих ознак поетонімів:

- Загальномовна система дає письменнику свої моделі та норми у відповідності до місця, часу та соціального середовища зображуваного;
- У літературної ономастики та реальної ономастики – різна причинна обумовленість появи;
- літературна ономастика виконує стилістичну функцію. Ім'я власне у звичайній мовній комунікації називає, щоб розрізнити об'єкти, а власне ім'я в художній мові цю диференціюючу функцію поєднує з естетичною, образотворчою функцією і ніби підпорядковується їй;
- літературна ономастика – це факт мови, і не просто мови, а мови художньої, оскільки функції власних імен у мові повсякденній та художній абсолютно різні;
- художній твір завжди має назву, що є основним компонентом ономастичного простору [50, с. 307].

З іншого боку, до п'яти загальних ознак Ю.А. Карпенко додає ряд приватних, що обумовлені особливостями тексту літературного твору та його системною організацією:

➤ будь-яке ім'я композиційно значущого персонажа співвіднесене, тоді як інші засоби номінації дійових осіб у тексті безпосередньо відносяться до простору ономастики;

➤ ономастичні засоби тексту використовують у розгорнутих контекстах як імена дійових осіб чи рамках авторської прямої мови як характерні засоби стилю.

На сьогодні у колі проблем вітчизняної ономастики особливо значення надається питанням, що пов'язані з аналізом фактичного матеріалу. О.І. Фонякова, узагальнюючи розвиток літературної ономастики, виділяє кілька загальних напрямів системного аналізу власних назв у контексті твору за такими протилежностями їх диференційних ознак [32, с. 123]:

✓ за об'єктом вивчення власних назв: текстової – позатекстової (соціологічний, історичний, енциклопедичний);

✓ за характером конотацій: стильові (внутрішні) - внескові (зовнішні);

✓ за змістом позатекстової інформації: лінгвістичний (ономастичний, конотативний) – екстралінгвістичний (енциклопедичний, соціальний, історико-культурний);

✓ за охопленням ономастичного простору художнього тексту: повний – диференційний;

✓ за співвіднесеністю до рівнів семантичної композиції художнього тексту: ономастичний, ономапоетичний;

✓ за типами системних зв'язків власних назв у художньому тексті: парадигматичний - синтагматичний;

✓ за аспектами семантико-стилістичного аналізу онімів: структурний – функціональний [50, с. 308-309].

В єдиній естетично організованій системі художнього тексту, як зазначають дослідники, так чи інакше власні імена отримують семантичні перетворення:

✓ загальноновживані оніми, перенесені на нові об'єкти (художні образи);

✓ перенесення відомих літературних імен із раніше опублікованих творів на нові художні образи (прийом алюзії та літературної ремінісценції - натяк або повернення до однойменної ономастичної номінації в окресленні нових типів та характерів);

✓ імена та назви «напівреальні», тобто побудовані за типовою мовною моделлю з деякою фонетичною зміною реальної історичної форми імені та прізвища;

✓ створені за певними моделями імена, прізвища та прізвиська з семантично оголеною формою, що «ромовляє».

Проте слід зауважити, що ряд онімів, взятих із реального називника епохи можуть зберігати всю суму соціально-мовленнєвих конотацій загального вживання. Такі імена використовуються головним чином лише в номінативній функції [50, с. 310].

Довгий час домінуючим терміном для позначення власних імен у художньому тексті був термін «літературний антропонім», що вказує на «всі без винятку особисті власні імена, що називають персонажів».

М.В. Карпенко під літературними антропонімами розуміла лише власні імена, створені автором. Виключалися власні імена реальних історичних осіб, що використовуються у художніх творах, як особисті імена персонажів. Це обмеження пізніше було знято. Літературними антропонімами стали називати всі власні імена при номінації персоніфікованих художніх образів. Під час аналізу в художньому тексті топонімів, зоонімів стали вживати терміни «літературний топонім», «літературний зоонім» [32, с. 124].

Термін «поетонім» літературознавці використовували для позначення умовних екзотичних, міфологічних, тобто наділених певним поетичним змістом, власних імен.

Для поетичної ономастики знадобилося розширення змістового терміна «поетонім». У «Словнику української ономастичної термінології» Б. Г. Бучко дає таке його тлумачення: «Поетичне ім'я (поетонім) – ім'я в художній літературі, що має у мові твору, крім номінативної, характеризуючу,

стилістичну та ідеологічну функції. Як правило, належить до категорії вигаданих імен, але часто письменником використовуються реально існуючі імена чи комбінації тих та інших» [50, с. 311].

При видовій конкретизації власних назв у художніх текстах виправдано використання термінів «поетичний антропонім», «поетичний топонім», «поетичний зоонім» тощо [32, с. 125-126].

1.2. Проблема семантики власного імені

Зовнішня звукова характеристика поетонімів, як й інших власних імен, безперечно, співвідносить їх із номінативною лексикою. «Не такі значні відмінності між поетонімами та апелятивами на словотвірному та граматичному рівнях. Проблема виникає щодо понятійності чи смислового змісту власних назв взагалі і поетонімів зокрема» [13, с. 78].

Існують різні наукові обґрунтування про наявність чи відсутність у власних імен смислового змісту, значення. Історія питання розкрита у монографії А.В. Суперанської «Загальна теорія власного імені». При визначенні смислового змісту власних імен виділено такі підходи:

➤ власні назви не мають лексичного значення, що принципово відрізняє їх від лексично значущих імен загальних (Дж. Ст. Мілль, В. Рассел, А. Гардінер, А.А. Реформатський, О.С. Ахманова та інші). Основною функцією власних назв слід вважати називну, номінативну. Власні імена тільки називають денотат, але не приписують йому жодних властивостей, оскільки наявність значення робила б оніми менш прозорими [54, с. 6].

➤ власні імена мають значення, але тільки в мовленні, в той час як на рівні мови вони розглядаються як семантично порожні знаки (О. Есперсен, А.Петерсон, Е. Курилович, А.А. Уфимцева, Н.Д. Арутюнова і інші);

➤ власні назви наділені значенням як у мові, так і на рівні мовлення, але це значення відрізняється від значення загальних імен (Л.В. Щерба, А.А. Суперанська, С.Д. Кацнельсон та інші).

У художніх текстах поетоніми зберігають ті ж ознаки, які властиві всім власним іменам лише на рівні мови та мовлення. У той же час є й істотна

відмінність. Справа в тому, що поетоніми функціонують в умовах специфіки художнього тексту, виконуючи авторський задум у реалізації ідейно-естетичних та інших завдань, що дає підстави говорити про їхню актуалізацію стилістичних та інших можливостей на змістовому рівні. У художньому тексті поетоніми значною мірою наближаються за своїми функціональними характеристиками до загальних слів художнього тексту.

Вся змістова складова поетонімів має розумітися через художній опис образу у поетичному тексті. На відміну від апелятивів відомості про власні імена, у тому числі й поетонімів, передбачають знання супровідних даних, як, наприклад, особливі мотиви йменування, історія імені, етимологія його основи тощо. Враховуються умови функціонування власного імені в суспільстві, ступінь відомості денотата (носія) та його імені тощо.

З урахуванням стилістичної функції поетоніми дуже близькі до власних імен лише на рівні мовлення. Вони наділені енциклопедичною інформацією, що являє собою позамовленнєві відомості про денотат власного імені [13, с. 79-80].

У той же час мовленнєва інформація встановлює зв'язок імені з його носієм, соціальне поле денотату та його імені й виявляє ставлення того, хто говорить, до іменованого. Таким чином, змістовність поетонімів виявляється при вираженні ними стилістичних функцій, одночасно підпорядковуючи мовленнєву, енциклопедичну та мовну інформативність імені, що дає підстави говорити про наявність у них значення.

Денотатами поетонімів виступають вигадані (ідеальні), створені уявою автора образи, за якими закріплюються волею письменника індивідуальні власні імена.

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що смисловий зміст поетоніма може бути зрозумілий з урахуванням конкретного художнього твору, тому поетоніми слід вважати знаками особливої, штучної освіти, створених автором і сприйнятих читачем [54, с. 7-8].

1.3. Поняття ономастичного простору художнього твору.

Сума власних імен, які використовуються у мові даного народу для найменкування реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів визначається С.І.Зініним як ономастичний простір. А під ономастичним простором художнього твору розуміється сукупність усіх поетонімів, що зустрічаються у художньому творі [6, с. 35].

Ономастичний простір художньої літератури (ОПХЛ) зберігає ознаку вторинності стосовно національних ономастичних просторів, що відбивається у наявності у них ознак відмінності навіть за умови певної подібності. Суперанська стверджує, що безумовно, «ономастичний простір створюється на основі реального, вигаданого та гіпотетичного Всесвіту «для нас» так само вибірково, як є вибіркоким і найменування предметів реального світу, коли великі, існуючі в природі предмети можуть не мати спеціальних позначень, а крихітні штучки, зроблені людиною, обов'язково мають». Вона ж зауважує, що для ономастики загалом байдуже, чи існує названий об'єкт насправді, чи лише у фантазії людей. Дослідниця поділяє ономастичний простір на:

- 1) імена реальних предметів (Дніпро, Київ, Тарас Григорович Шевченко);
- 2) імена вигаданих предметів (різні міфоніми);
- 3) імена гіпотетичних об'єктів: Земля Саннікова, Атлантида, планета Фаєтон.

Імена у художніх творах, на думку А.В. Суперанської посідають проміжне місце між іменами реальних і вигаданих предметів, тому що денотати їх конструюються на основі досвіду письменника, але не обов'язково існують насправді, вони створюються за моделями імен реальних або нереальних предметів з урахуванням належності до певного ономастичного поля. Кордони ономастичного простору художньої літератури визначаються характером і об'єктом проведених ономастичних досліджень [21, с. 182].

Ономастичний простір художніх творів виступає підсистемою загальної образної системи художнього твору, з одного боку, з іншого – відбиває специфіку авторської творчості, жанрових і стильових відмінностей,

співвіднесеність змісту художнього твору з епохою зображення і часом створення твору тощо.

Функціонування в художніх текстах поетичних антропонімів, топонімів, зоонімів та інших онімів, які самі можуть бути самотійним об'єктом вивчення, дають підстави об'єднувати їх у самотійні ономастичні поля у складі загального ономастичного простору художнього твору. Поетоніми, що входять до певного семантичного поля, більш конкретно розкривають свої ознаки, одночасно зберігаючи певний експресивно-логічний зв'язок з поетонімами інших ономастичних полів у межах єдиного ономастичного простору художнього твору [21, с. 183].

Ономастичний простір художнього твору не є абсолютним компонентом художнього твору. Він відсутній у художніх творах, в яких образи та персонажі не маркуються поетонімами. Це притаманно багатьом ліричним і прозовим творам малих жанрів.

Кількісний показник не відіграє першорядної ролі у визначенні специфіки ономастичного простору художнього твору. Кількість одиниць ономастичного простору абсолютно не залежить від обсягу художнього тексту. Кількість поетонімів мотивована у багатьох випадках цілями та завданнями художнього твору [6, с. 36-37].

У художньому творі ономастичний простір характеризується непроникливістю інших онімів. У цьому вся принципова відмінність поетичного ономастичного простору від ономастичного простору національної ономастики. Для останнього характерна кількісна динаміка, що може переростати у якісну зміну.

Функція назви художнього твору посилюється у тих випадках, коли вона виражається через інший поетонім, який входить у конкретне ономастичне поле: антропонімів («Євгеній Онегін», «Мазепа», «Олеся», «Федько-халамидник» тощо), топонімів («Сага про Форсайти», «За Кодацьким порогом» тощо), зоонімів («Лось», «Біле Ікло» тощо).

У сучасній ономастиці розрізняють такі поняття, як «ономастичний простір» та «ономастичне поле». В.І. Супрун визначає ономастичний простір так: «ономастичне ж поле передбачає наявність системно-структурних відносин і зв'язків, постає як упорядкована, ієрархічна сукупність власних назв».

У центрі ономастичного поля «виявляється незначне за обсягом конститuentів, що входять до нього, ядро; поряд з ним знаходиться навколоядерний простір, периферія має зональну структуру: у ній зазвичай виділяють ближню, далеку та крайню зони. Про це говорить і С.І. Зінін: «Частка поетичних антропонімів у художньому творі перевищує всі інші, у тому числі й топоніми. Подібна антропоцентричність є найважливішою відмінністю ономастичного простору художнього твору» [6, с. 38].

Периферійне становище в ономастичному просторі будь-якої мови займають розряди онімів, які називають не завжди чітко обмежені один від одного матеріальні об'єкти, іноді навіть серії об'єктів, ідентичних чи об'єднаних загальною тематикою чи ідеєю. Це назви підприємств (ергоніми), засобів масової інформації (гемероніми), свят та заходів (геортоніми), товарів (прагмоніми), транспортних засобів (порейоніми), нагород, орденів, премій (фалероніми), назв художніх творів (ідеоніми), тобто майже вся частина ономастичного простору, що береться в лапки. Тут властивості власного імені представлені слабо, розвиваються свої особливості, неприпустимі в ядрі ономастичного простору [21, с. 184-185].

Слід зазначити, що польова структура ономастичного простору з виділенням у ній ядерної та периферійної частини застосовна у системі мови, де ядро означає концентрацію ознак системи, а периферія – їхню ослабленість.

У мовленні взагалі й у художньому мовленні зокрема периферійні оніми підпорядковуються іншим законам. Однак питання функціонування цих надзвичайно активних у мовленні сучасної людини ономастичних одиниць докладно не розглядалися. Але в той же час онімам периферійних розрядів належить важлива роль у створенні ономастичного фону та відтворенні індивідуально-авторської картини світу.

У межах польового підходу Воронова І. Б. презентує семантичну структуру тексту як співвідношення предметно-понятійного ядра й смислової периферії. Як правило, перше містить денотативні та сигніфікативні семи, периферію становить конотативний план сенсоутворення. «Співвідношення мікроелементів семантичної структури тексту можна подати так: семантичний (денотативне поле, денотативний каркас); смисловий (сигніфікативне поле, сигніфікативний рівень тексту); прагмалінгвістичний».

Зміст тексту вважається зрозумілим, якщо учасники мовленнєвого акту (автор і читач) співвідносять зміст відправленої/отриманої інформації з тим же фрагментом дійсності (одною денотативною ситуацією). Осмислення денотативного змісту тексту «відбувається у процесі декодування (сприйняття і розуміння) інформації, у якому першорядну роль відіграють лексичні засоби, зокрема ономастичні одиниці». Вони беруть участь у формуванні денотативного каркасу за рахунок межово міцного, постійного та нерозривного зв'язку з денотатами - дискретними об'єктами дійсності [6, с. 39].

Надзвичайно важливу роль відіграють власні імена в організації ономастичного простору художнього тексту. Художній текст будується на ономастичній вісі, яка орієнтує читача у текстовому просторі. Воронова І.Б. зазначає: «Головний персонаж може бути номінований лише антропонімом. Якщо з образотворчою метою письменник використовує для позначення героїв апелятивні одиниці, вони неминуче онімізуються і внаслідок цього стають контекстуальними антропонімами. Оскільки одними з основних функцій власних назв є номінативна і вокативна, антропоніми в художньому тексті, як, мабуть, і загалом у мові, переважно вживаються в називному відмінку» [21, с. 186].

Поетоніми є найціннішим компонентом у системі засобів художньої виразності та утворюють своєрідний ономастичний простір. Як зазначав Д.Г.Бучко: «Організуюча роль ономастичного простору у структурі художнього тексту обумовлюється системністю цього простору: угрупованням власних назв за лексичними розрядами в залежності від семантичної функції, їх

словотворчими особливостями, стилістичною приналежністю, ставленням до категорії узуальності, ступенем експресивності» [21, с. 187-188]. Усе це відбивається у художньому творі і відіграє конструктивну роль передачі людських взаємин, відтінків інтимності, офіційності, вікових оцінок та інших модальних характеристик [6, с. 40].

1.4. Поняття про функції поетонімів.

Хоча зараз немає загальноприйнятої класифікації функцій онімів у художньому тексті, Н.В. Васильєва у своїй роботі «Власне ім'я у світі тексту» наводить класифікацію Дітера Лампінга і каже, що, на її погляд, ця класифікація заслуговує на визначення «закінченої та цілісної» і може претендувати на заповнення означеної В.М. Калінкіним лакуни у функціональному підході до поетонімів. Д. Лампінг виділяє три аспекти оповідання: «технічний», естетичний та тематичний. Під технічним Лампінг розуміє наративні стратегії, за допомогою яких досягається ефект нової реальності. Під естетичним – можливість викликати в читача естетичні переживання. Під тематичним – здатність наратива бути носієм певного змісту та ідеї [57, с. 89].

Згідно з Д. Лампінгом поетоніми в художньому тексті можуть виконувати такі функції:

- ідентифікація персонажа/місця. Важливо, що операція ідентифікації здійснюється у світі тексту за допомогою текстових засобів. До реалізації ідентифікації, за Лампінгом, відносяться: а) присвоєння імені; б) пошук імені; в) назва імені; г) зміна імені;
- створення та підтримання ілюзії справжності світу оповідання. Ім'я сигналізує про подобу (рівність) образу та людини, ініціює читача на «доопрацювання» образу у відповідності, як Н.В. Васильєва доповнює Лампінга, з наявною у читача базою знань;
- характеристика персонажа / місця. Сюди належить все, що стосується імен, що говорять, експресивності імен, емоційної оцінки, що міститься в імені тощо;

- виділення та угруповання персонажів. Як привернути увагу читача до певного персонажа чи групи: а) дивне ім'я. б) безіменність/анонімність як маркована порожнеча. «Не кожен випадок безіменності – маркування: невідповідність відсутності імені вазі персонажа в оповіданні. За допомогою імен відбувається «констелювання» персонажів: пар, друзів, суперників, alter ego, людей певної професії»;

- участь у створенні перспективи оповідання (точка зору, типи мовлення). Номінація в художньому тексті є виразом певної позиції (мовця / оповідача). Форма імені виражає близькість, дистанційність, відчуженість. Важливо щодо реалізації цієї функції враховувати розподіл форм імен за «мікрожанрами»: авторська мова, ремарки, пряма мова персонажів, внутрішнє і невластиве пряме мовлення, листи тощо;

- естетична функція. Сюди належить будь-яка особливість імені, що впадає в очі, його нестандартність;

- міфологічна функція. Єдність імені та персонажа у змістовному плані оповідання та магічна сила імені. Сліди міфологічного мислення виявляються як у актах вживання імені («влада імені»), так і у факті ім'яназивання, коли ім'я антиципує долю героя [57, с. 90].

Н.В. Васильєва доповнює цю класифікацію ще однією функцією, а саме деконструктивною, яку вона вважає унікальною та гідною уваги. На думку дослідниці, ця функція полягає в тому, що культурно значущі імена піддаються деконструкції. Це відбувається цілком матеріально за допомогою редуплікації стилю або епітези і телескопної освіти, що отрималася в результаті. Імена, що набули такої форми, самі стають провідниками деконструкції в дивному і для реалістично налаштованої читацької свідомості дуже важкому і незручному оповідальному світі.

Однак, окрім функцій, наведених у класифікації Д.Лампінга, М.У. Худайбердіна у своїй статті «До проблеми структурування ономастичного простору художнього тексту (на матеріалі поетичної збірки І.А.Бродського

«Уранія») виділяє також інтертекстуальну, синтаксичну функції, функцію дійової особи та так звані первинну та вторинну функції.

Первинна функція має місце тоді, коли власне ім'я виступає у співвіднесеності з тим об'єктом, «заміщеним» знаком у мові якого воно є, вторинна функція – якщо власне ім'я є засобом опису іншого об'єкта чи поняття... Власні імена у вторинній функції спираються у своїй здатності до означення на уявлення про референт власного імені як сукупності властивостей, одна або кілька з яких є підставою для номінації [57, с. 91-92].

Висновки до розділу

Отже, на основі проведеного нами аналізу в даному першому розділі, попередньо проаналізувавши весь вище викладений матеріал, ми можемо зробити наступні висновки:

Надзвичайно важливу роль відіграють власні імена в організації ономастичного простору художнього тексту. Художній текст будується на ономастичній вісі, яка орієнтує читача у текстовому просторі. Поетоніми є найціннішим компонентом у системі засобів художньої виразності та утворюють своєрідний ономастичний простір.

Ономастичний простір художніх творів виступає підсистемою загальної образної системи художнього твору, з одного боку, з іншого – відбиває специфіку авторської творчості, жанрових і стильових відмінностей, співвіднесеність змісту художнього твору з епохою зображення і часом створення твору тощо.

Функціонування в художніх текстах поетичних антропонімів, топонімів, зоонімів та інших онімів, які самі можуть бути самотійним об'єктом вивчення, дають підстави об'єднувати їх у самотійні ономастичні поля у складі загального ономастичного простору художнього твору. Поетоніми, що входять до певного семантичного поля, більш конкретно розкривають свої ознаки, одночасно зберігаючи певний експресивно-логічний зв'язок з поетонімами інших ономастичних полів у межах єдиного ономастичного простору художнього твору.

РОЗДІЛ 2

ПОЕТОНІМ ЯК ОНІМ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

2.1. Поетонім в системі термінів і понять науки про власні імена в художньому тексті, функції поетонімів

Історія інтелектуального розвитку людства переконливо свідчить, що зародження будь-якої наукової дисципліни відбувалося внаслідок диференціації попереднього «синкретичного» знання. Так було і з молодого науковою дисципліною, з якою зацікавився читач може познайомитись ближче. Виникнення та розвиток поетонімології можна у вигляді кількох послідовних етапів автономізації. «В час він» (кілька слів про нього попереду) народився, а потім підтримувався і зростав інтерес до власних імен до оформлення ономастики в самостійну науку, що сталося, як відомо, під час Першого Міжнародного ономастичного конгресу, скликаного у Франції в 1930 р. ініціативи А. Доза, видатного французького лінгвогеографа, діалектолога та ономаста, який у 1947 р. заснував, між іншим, перший спеціалізований журнал «Onomastica». Зауважимо, що з 1949 р. цей журнал виходив під назвою «Revue Internationale d'onomastique» з 1978 по 1983 р. не видавався [9, с. 50].

У 1983 р. відновлено та виходить під назвою «Nouvelle Revue d'Onomastique». Першим кроком на шляху автономізації поетонімології стало виділення ономастики або, як зараз все частіше називають науку про власні імена в Росії, ономотологію (колись її називали топономастикою) зі складу лексикології. У ході диференціації напрямів з предмету дослідження з топономастики виділились топоніміка, антропоніміка та інші галузі науки про власні імена, зокрема літературна ономастика [26, с. 43].

Подробиці цих процесів, звісно, добре відомі фахівцям-ономатологам. Тому зупинятись на них не будемо, а зосередимося на напрямі, який як предмет дослідження обрало власні імена, що функціонують у художній літературі. Прагнення у всьому дійти «до основи, до коріння, до серцевини» майже три десятиліття тому підштовхнуло автора статті до пошуку першооснов наукового напрямку. І тут (скористаюся «гідронімною метафорою») відкрилася цікава

картина: вдалося, хоч і гіпотетично, але позначити витoki наукового пошуку, і досить дослідити «дельту» сьогодні потужної наукової течії.

А от численні «закрути» головного русла, плідні, що впадають у нього, або вже висохлі «притоки», «стариці» та «єрики», взагалі найбагатша картина «меандрування» та динаміки наукового напрямку цього часу залишаються недостатньо вивченими. Щось у цьому напрямі вже робиться представниками Донецької ономастичної школи, але, на жаль, це лише початок. Щодо витоків наукової уваги до власних імен у мові та мови, то вони виявляються у давнину.

Говорячи про зародження ідей, які склали основу прийомів використання власних імен як засобу поетики, необхідно враховувати, що в античні часи вже існували високо розвинені теорії поетики та риторики. Крім того, слід мати на увазі, що деякі питання, пов'язані з функціонуванням онімів, розглядалися в філософських трактатах, таких, наприклад, як діалог Платона «Кратіл», а ставлення до онімії як засобу естетичного початку складалися ще за часів міфологічних. Тим, хто цими питаннями цікавиться, можна зазначити досить повно представлені у роботах І.М. Тронського, В.В. Каракулакова та їх продовжувачів огляди античних філологічних теорій. Стосуватись їх у статті ми не будемо [9, с. 51].

Зазначимо лише, що увага саме до власних імен як таким виникло далеко не відразу. Лише III столітті до зв. е., тобто приблизно через два століття після Платона, Хрисипп з Сол дійшов висновку необхідності виділити з імен особливу категорію – власні імена.

Через десятиліття на небосхилі нового наукового напрямку виникла яскрава особистість – Е.Б. Магазанік, який зруйнував «моноономастичний» характер перших робіт з літературної ономастики та відкрив другий етап її розвитку. Дослідник почав досить активно пропагувати своє бачення проблем і широко використовувати літературознавчі підходи у розвідках про власні імена у художній літературі [26, с. 44].

Починаючи з 1967 р., із захисту дисертації протягом десятиліття Е.Б. Магазанік досліджував так звані «розмовляючі» імена, вивчав фонетичну

експресію онімії художніх текстів, а в 1978 р. випустив свого роду підсумкову монографію «Ономапоетика, або «Імена, що говорять» в літературі». На жаль, нові по суті та за підходами роботи Е.Б. Магазаніка, присвячені вже поетиці власних назв, не були гідно оцінені сучасниками, і переважання суто ономастичних прийомів вивчення та опису власних імен у художній літературі залишалося ще довгий час очевидним [26, с. 45-46].

Хоча відома точна дата тієї знаменної події, поетонімологія ще дуже довго пробивала собі дорогу та облаштовувала місце у філології. Через двадцять два роки після захисту В.М. Михайловим дисертації, 1978 р., Е.Б. Магазанік написав: «Вивчення поетичної ономастики – справа аж ніяк не традиційне. Більше того, <...> і сьогодні воно ще здатне викликати у багатьох крайнє здивування, недовіра: чи допустимо, мовляв, серйозно займатися таким... дурницею?!».

Імена, що говорять, «значить, всякі там Скотинини, Коробочки, Очумелови!.. І що з цих імен вичавиш? Що про них, крім банальностей хіба, можна розповісти. Думаю, що і сьогодні, через 38 років після цього «зітхання жалю», існує в колах, далеких від філології, та ж думка. Адже бібліографія публікацій, присвячених власним іменам у літературних творах, лише російською та українською мовами давно перевалила за 3000 одиниць, і «вал» загрожує перетворитися на «дев'ятий шквал» [9, с. 52].

Але вони були першими. Вони були Маргіналами, у тому сенсі, що займалися нотатками «на полях», а частіше під сторінками або у затекстових коментарях. Ми, їх спадкоємці, які претендують на інше місце поетонімології у великій Філології Ім'я, просто повинні прийняти він відповідальність за високу якість і докладність наших досліджень. Крім того, хто прийшов разом з роботами Е.Б. Магазаніка розуміння прикордонного положення молодого наукового спрямування, поступово формувалося уявлення про необхідності принципово іншого підходу до матеріалу, що вивчається.

Однак справжнє усвідомлення специфічності властивостей онімії художніх творів прийшло далеко не одразу. Вперше фундаментальні

положення щодо специфіки імені власного у художній літературі, були представлені у 1986 р. у публікаціях Ю.А. Карпенка.

І хоча потреба повернення до цієї теми відчувається досі досі, можна вважати, що ці роботи започаткували третій етап. Найчастіше необхідність знову і знову говорити про специфіку власних імен у літературно-художніх творах викликається тим, що продовжують з'являтися роботи, у яких ясно простежується нерозуміння різниці між подібними явищами. І хоча у низці своїх робіт автор статті неодноразово звертався до аналізу властивостей власних імен, що функціонують у художньому творі, ще раз затримаємось на цьому питанні. Ю.А. Карпенко сформулював п'ять положень, що стосуються специфіки онімів у художній літературі [26, с. 47].

Перше твердження стосувалося вторинності літературної онімії. На думку вченого, вона виникає і існує на тлі загальнонародної ономастики і є «суб'єктивним відображення об'єктивного», «здійснювану письменником «гру» загальномовними ономастичними нормами». Звертаємо увагу читачів на той факт, що в цій роботі Ю.А. Карпенко називає і науку про власні імена та сукупність власних імен ономастикою.

Про поетоніми написано багато, але для ясності картини сформулюю декілька положень уточнюючого характеру У спецкурсі «Поетонімологія» я пропоную студентам елементи усієї мислимої множини пропріальних одиниць (під пропріальними розуміються не тільки лексичні засоби, а й словосполучення, дефініції перифрази та інші засоби номінації одиничних об'єктів, які об'єктивно виконують ідентифікуючу функцію) у всіх сферах вживання називати власними іменами [9, с. 53].

Це безліч, з урахуванням характеру обслуговуваних «світів», можна розділити на дві категорії – оніми та поетоніми. Оніми означають реальні та створені уявою народу-мовотворця ірреальні об'єкти світу дійсного Буття, а поетоніми виконують ту саму функцію в літературно-мистецьких світах. При цьому як оніми, так і поетоніми можуть (і в більшості випадків повинні) розділятися на розряди, що подаються в науці відповідними термінами та

поняттями: антропонімам у художніх світах відповідають антропоетоніми, топонімам – топопоетоніми, зоонімам – зоопоетоніми тощо. Звідси основна відмінність поетоніма від оніма: воно у тому, що поетонімами позначають не реальні, а існуючі в творчій свідомості автора і (через текст твори) у свідомості, що сприймає читачів ідеальні образи вигаданих чи реальних об'єктів, названих власними іменами.

При цьому, наголошую, навіть у тих випадках, коли поетонім називає особа, якась топографічна або інший об'єкт, що існує або існував у минулому в реальному світі, ореол художнього твору переносить його в обстановку вигадки та гри. І якщо онімія реального світу передбачає наявність референтів матеріальних, які в здебільшого можна відчутти органами почуттів (побачити, почути, доторкнутися) і т. д.), то референтна база поетанімії суцільно зроблена Словом [9, с. 54].

Це єдиний «матеріал», використовуючи який автор конструює художній світ. І все без винятку власних референти імен у художніх світах словесні. І отримати уявлення про них можна тільки через слово, причому слово письменника, тобто «обтяжене» специфікою авторського уявлення про об'єкт. Про тонкощі відмінностей між іменами ірреальних об'єктів світу буттєвого та художніх світів потрібно говорити особливо. У тому, що вони існують, читачі статті зможуть переконатися, ознайомившись із спеціальним параграфом першого розділу («Поетонім»), що готується до публікації монографії автора «Поетонімологія» [26, с. 48].

У монографії також будуть представлені розділи «Поетонімогенез», «Поетонмосфера» та «Поетонімографія». Різниця між поетонімами та онімами полягає також у тому, що перші відрізняються принципової динамічності змісту, нестійкістю щодо приналежності до власних імен або апелятивів. Ті, що склалися до теперішнього часу уявлення про поетику та семантику власних імен вимагають постановки питання про новому розумінні процесів, описом яких займаються лінгвісти.

Стабільність власних імен – лише видимість. Від вживання до вживання вони невлучно змінюються, і повсякденному свідомості тільки здається, що це одні й ті ж слова. Насправді імена мінливі та багатоликі. Одні, подібно до невтомних модниць, приміряють на себе різноманітні одягу смислів, інші, як солдати, якщо і змінюють уніформу, то тільки відповідно з вимогами статуту. Але «одягу» – лише зовнішня, добре видима сторона змін. Внутрішнє життя онімів набагато складніше, а перетворення непомітніше.

Можна вважати, що будь-яке слово, у тому числі власне ім'я, – одночасно і константа, і змінна. Якби не було слово константою, ми не розуміли б один одного, а не якби воно було змінним, мову припинив би існування. Перша властивість допомагає спілкуватися, друге складає сутність комунікації. Поетонімології як нової наукової дисципліни траплялося і довго ще буде доводиться стикатися з різного роду недорозумінням навіть у колі однодумців, до яких ми, без жодних сумнівів, відносимо, на жаль, вже пішов із життя Ю.А [9, с. 55-56].

Карпенка. В кінці минулого століття для позначення процесу розвитку образотворчо-змістовної сфери поетоніма нами було запропоновано новий термін: «На додаток до виділених Ю.А. Карпенка особливостям поетонімів слід вказати на їхню семантичну нестійкість, точніше, на буття в стані «рухливого спокою», поетонімогенез, безперервний рух вздовж осі «апелятив – онома» [26, с. 49].

Зіставлення поетоніма і поетонімогенезу з матерією та енергією справедливо і бездоганно красиво, але тільки до того часу, доки обидві сутності та обидві функції суть прояву відсталості матерії, але дозволимо собі ще одне полемічне «загострення»: явище поетоніму можна порівняти з життям одухотвореного біологічного об'єкта: він тому і існує, що безперервно розвивається, а дух його долає відсталість. Третя істотна відмінність поетонімів від онімів пов'язана з гегемонією естетичної функції та домінуванням у їх семантичній сфері «поетичних» конотацій.

Проникнувши у художній твір, поетонім вступає на шлях набуття змістовних та образних властивостей, що породжуються контекстом твору та контекстом «Як найширшим принципом» (А.Ф. Лосєв). Конотуючі потенції поетоніма у першому вживанні та у фінальній частині тексту – різні, навіть у варіанті єдиного вживання. І залежать вони від «добавок», що акумулюються поетонімом, до запасу соціально та естетично значущої інформації. І якщо у першому вживанні поетонім може бути по суті аніконічним (потворним), то до фіналу твору він у стані перетворитися на насичений новими кіннотемами поетонім-символ і навіть поетонім-міф. Межі ж, тим паче чіткі, між поетонімами різного ступеня насиченості змістовної сфери просто невстановимі [26, с. 50-51].

До суті поетоніма (принаймні на стадії символічного розвитку, коли вона здатна ототожнюватися з найширшою ідеєю) міркування А.Ф. Лосєва про сутність символу: «<...> До сутності символу (можна читати - поетоніма. - В. К.) відноситься те, що ніколи не є прямою даністю речі <...>, але її заданістю, не самою річчю чи дійсністю як породженням, але її породжуючим принципом <...>».

До символів відносяться всі літературні типи, причому деякі з них досягають граничного ступеня узагальненості. Абсолютно неприйнятним є даному випадку поняття «прецедентний онім». «Усі ці Собакевичі, Ноздрьові та Манілові є символами мертвих душ. А що ці символи обмежені певним часом і місцем і певними соціальними причинами, це зрозуміло само собою. Але візьмемо такі літературні символи, як Дон Кіхот, Дон Жуан або багато хто персонажі шекспірівських трагедій [9, с. 57].

Ці надзвичайно узагальнені літературні символи <...> занадто широкі, можливі в будь-який час та за будь-яких обставин; і їхнє фактичне функціонування в літературі, можна сказати, нескінченно різноманітне». Таким чином, предметом дослідження у поетонімології є поетонім, під яким слід розуміти ім'я в літературно-мистецькому мовленні, яке виконує, крім обов'язкової номінативної, що характеризує, ідеологічну та стилістичну

функції, вторинне по відношенню до реальної онімії, із властивою йому рухомою семантикою.

Виходячи з уявлення про художній твір як про вторинної семіотичної моделюючої системі, можна й про поетонімію, якщо така представлена у творі, говорити як про вторинну систему, що моделює реальну. Дослідження поетики власних імен є головною метою представленої наукової дисципліни.

Результатом же повинні стати відповіді на наведені нижче і, природно, деякі інші питання:

1) які власні імена використані у літературному творі (з обов'язковою рефлексією щодо вимог літературного напрямку, жанру тощо, з врахуванням інтенцій (намірів) автора);

2) у яких умовах використовуються поетоніми, тобто у чому полягає стратегія синтагматичного розгортання тексту, структурі якого вони функціонують;

3) як використовуються поетоніми (лінгвістичні обставини вживання або тактика лексичного та синтаксичного оформлення, стежки та фігури мови);

4) з яким ефектом застосовуються поетоніми?

Слід, однак, зауважити, що поетонімологічний етап розвитку наукової дисципліни не в останню чергу пов'язаний з розширенням уявлень вчених-поетонімологів про об'єкт та предмети дослідження [26, с. 52].

У загальногносеологічному плані відмінність об'єкта та предмета зводиться до усвідомлення різниці між реальним різноманіттям, складністю об'єкта та рафінованістю предмета, до якого входять лише головні, найбільш суттєві властивості та ознаки досліджуваного явища.

Стан наукових досліджень власних імен художній літературі до початку нового тисячоліття дозволило сформулювати деякі аксіоми та постулати, які, на мою думку, можна віднести до презумпцій поетонімології. Було їх небагато, але вони стали першими «посильними кроками» розвитку тієї частини поетонімології, яку можна позначити як теорію поетоніму [9, с. 58].

Наведу спрощені формулювання двох аксіом знаковості, двох аксіом контексту, аксіоми свідомості та аксіоми предикації. Усі вони базуються на загальновідомих поглядах та положеннях, які давно утвердилися у філології. Отже: 1) (Аксіома знаковості). Будь-яке власне ім'я у літературно-мистецькому творі є знак «фіктивного» (у сенсі: створеного уявою письменника) існування зазначеного їм об'єкта. Звісно ж, що вже Арістотель розумів це: «Історик і поет відрізняються не тим, що один каже віршами, а іншою прозою. <...> Поезія містить у собі більш філософського та серйозного елемента, ніж історія: вона представляє більш загальне, а історія приватна [26, с. 53-54].

Загальне полягає у зображенні того, що доводиться говорити або робити по ймовірності або по необхідності людині, що володіє тими чи іншими якостями. До цього прагне поезія, даючи дійовим особам імена. (курсив наш. - В. К.) <...> поет <...>, навіть якщо йому доведеться зображати дійсні події, він таки творець, тому що ніщо не перешкоджає тому, щоб деякі дійсні події мали характер ймовірності та можливості».

Сумний факт: від Арістотеля до Л.М. Толстого проходить лінія розуміння, а у літературознавстві, особливо ж у критиці, часто зустрічаються міркування про вірність автора «правді життя», точного, історично достовірної передачі подій. Ще сумніше те, що існує значна кількість робіт ономатологів, у яких матеріал художньої літератури «оголошується» документом, що підтверджує або спростовує ономастичні наукові висновки, що стосуються не поетонії, а онімії [9, с. 59-60].

2.2. Основні класифікації поетонімів в лінгвістичних описах

Найчастіше дослідники поетичної ономастики обмежувалися опис поетонімів однієї чи кількох художніх творів, що вимагало обґрунтувань принципів класифікації власних художніх творів. Об'єктивна класифікація поетонімів повинна спиратися на розробленість теорії поетичної ономастики. При класифікації поетонімів слід враховувати, щоб «семантичне угруповання літературних антропонімів відбивало специфіку цих останніх, а чи не тих слів, яких вони утворені» [49, с. 355].

Можливі різні підходи до загальних принципів класифікації поетонімів. Наприклад, з позицій образної характеристики та сюжетного функціонування поетоніми можуть бути розбиті на великі розряди. Можна в одну групу включити поетоніми, які безпосередньо задіяні в художньому тексті як засіб виділення та подальшої характеристики при розкритті змісту твору: імена головних та другорядних дійових осіб, назви місць дії та ін. твори, що опосередковано беруть участь у загальній образній характеристиці: історичні власні імена при порівнянні, описі, літературні імена, а також інші власні імена, які в контексті художнього твору створюють своєрідний «культурний» фон твору, який необхідно враховувати при загальній оцінці художнього тексту [43, с. 107].

Безперечно, що для поетичної ономастики найбільший інтерес викликає перша група поетонімів, але не враховувати специфіку другої групи також неможливо, оскільки без цих поетонімів буде втрачена та частина ономастичного простору, яка необхідна як додаткове джерело для повноти інформації.

Можлива класифікація поетонімів з урахуванням їхньої ролі в образній характеристиці, найчастіше при аналізі поетичних антропонімів. На думку М. В. Карпенка, всі поетоніми можуть бути розбиті на дві групи:

- а) що прямо характеризують
- б) побічно характеризують [49, с. 356].

Вона приходить до висновку, що третьої групи, до якої належали б нехарактерні імена, у художньому творі не повинно бути.

Вона вважала, що поза запропонованої нею класифікації поетонімів залишаться імена історичних осіб, які вона поетонімами не вважала. Прямо характерні поетоніми давно були в полі зору дослідників поетичної ономастики. Аналізуючи ономастику російської літератури XVIII-XIX ст., В. Н. Михайлов запропонував характеризуючі поетоніми ділити на такі розряди:

- 1. Імена, що володіють функцією «семантичної характеристики»: Правдін, Взяткін, Ворчалкіна, Стіхоткачов та ін.

2. Імена, здійснюють загальноекспресивну функцію: Ясчня, Пустопузов, Підщипа, Бошов та ін.

3. Імена, що здійснюють переважно функцію вказівки на соціальну, національну належність: Нємцов, Князєв ... : Потьомкін, Катерина ...

З урахуванням змістовної значущості поетонімів К. Б. Зайцева на матеріалі ономастики англійської літератури запропонувала виділяти такі групи поетонімів:

- а) імена, релевантні якостям персонажів;
- б) імена, релевантні місцю дії;
- в) імена, релевантні часу дії.

Звертає увагу, що в даній класифікації поетоніми останніх двох груп можуть бути представлені у перших двох, що говорить про відносну умовність їхнього поділу. Л. М. Щетинін, аналізуючи антропонімію англійської літератури, запропонував наступну класифікацію імен літературних героїв з урахуванням їхньої стилістичної ролі в художньому творі [43, с. 108]:

а) нейтральні імена, в яких значення основи та фонетична форма ніяк не відображає особливості характеру та поведінки героя, не мають асоціацій з його ім'ям: Домбі, Копперфільд у романах Ч. Діккенса, Форсайт у сазі Л. Голсуорсі та ін;

б) описові (характеризуючі) імена, основи яких дають пряму чи непряму характеристику їх носіїв: Дедлюк (від мертва точка, глухий кут), Крук (ошуканець, шахрай), Хедстоун (кам'яна голова) у творах Ч. Діккенса;

в) пародійні імена, мають яскраво-виражене емоційно-експресивне забарвлення зазвичай негативного характеру: лорд Будл, лорд Гудл, сер Дудл, герцог Фудл та інших. в «Холодному домі» Ч. Діккенса (пор. Чехова «Кінське прізвище») [49, с. 357];

г) асоціативні імена, які своєю зоровою та звуковою формою викликають у читача різні асоціації, які уточнюють та поглиблюють характеристику персонажів: міс Флайт (пор. політ) – маленька, сухенька старенька, думки якої

пурхають, як птахи (Ч. Діккенс «Холодний дім»), містер Тутс (грати на сопілці) - несерйозний, недалекий багатий недоросль (Ч. Діккенс «Домбі і син»).

У класифікації Л. М. Щетиніна не проглядається тенденція визначення ролі автора у створенні поетонімів. Не протиставляючи створені письменником поетоніми власним іменам історичної, національної ономастики, С. М. Мезенін на матеріалі ономастики драматичних творів В. Шекспіра виділив такі основні групи:

- а) реальні імена історичних осіб;
- б) звичайні імена (англійські, французькі та ін);
- в) стилізовані імена, визначені жанрово-стилістичними особливостями твору;
- г) «говорячі» імена, в основному прізвиська [49, с. 358].

Аналізуючи бінарні опозиції власних імен в ономастичному полі художнього твору, О. І. Фонякова групує поетоніми за такими основними позиціями:

а) за специфікою денотативного значення власних назв у загальному іменнику національної мови та в ономастичному просторі анонси художнього тексту. – топоніми, топоніми – урбаноніми, особисті імена – прізвища, особисті імена – прізвиська тощо);

б) за способом художньої номінації у художніх текстах (опозиція: узуальні та okazіональні лексичні засоби з урахуванням контекстуальних та індивідуально-авторських підходів тощо);

в) за співвідношенням власних назв у поетичній ономастиці з національним іменником мови народу (опозиція: реальні – вигадані, часте – рідкісне, станове – позастанове і т. д. при характеристиці поетонімів) [43, с. 109].

Визнаючи вторинність поетонімів стосовно національно-історичних власних імен, з одного боку, та з іншого, роль автора у створенні та використанні поетонімів при образній характеристиці, складно розробити універсальну класифікацію поетонімів. Слід враховувати, що сам механізм

створення поетонімів немає однозначного пояснення. Дійти висновку, що «вся стилістика імен у художньому творі зазвичай будується з урахуванням стилістики реально існуючих імен, а чи не всупереч їй», – означає визнання мінімальної ролі авторського ім'ятворчості та ім'явживання. Такий підхід, ймовірно, можна зробити тільки на підставі аналізу поетонімів історичної прози, але й при затвердженні домінуючої ролі автора у створенні поетонімів за їх класифікації не можна не враховувати зв'язки поетонімів з національною ономастикою, зв'язку із задумом твору, розкриття ролі художнього образу в тексті [49, с. 359].

В основу класифікації поетонімів необхідно враховувати єдність процесу «реальна ономастика – автор – поетична ономастика», що грає домінуючу роль під час створення художнього тексту. Це дозволяє виділити в поетичному ономастичному просторі такі розряди поетонімів:

А) власні історичні імена для історичних персонажів, місць, подій у художньому тексті;

Б) історичні власні імена для вигаданих автором художніх образів;

В) загальноновживані імена та назви національної ономастики для вигаданих автором художніх образів;

Г) поетоніми вигаданих образів, створених за моделями національної ономастики (напівреальні імена);

Д) авторські поетоніми, створені посилення експресії імені за характеристиці художнього образу без урахування специфіки національної ономастики;

Е) вигадані поетоніми для нереальних художніх образів, які мають пряму співвіднесеність з об'єктивною реальністю [43, с. 110-111].

Поетоніми вигаданих автором образів, створені за моделями національної ономастики. Дані поетоніми є найчисленнішим пластом у поетичній ономастиці. М. В. Карпенко назвала такі поетоніми у художніх текстах «напівреальними». Найчастіше подібні поетоніми не відрізняються «за духом», не кажучи вже «за формою», від власних імен національної ономастики. Їхня

«штучність» може бути виявлена лише в результаті літературознавчого чи текстологічного аналізу.

Дані поетоніми притаманні реалістичної художньої літератури. Використання поетонімів даного розряду пояснюється прагненням автора художнього твору дотримуватися принципу соціально-історичної правдоподібності, щоб через власні імена передати особливості часу, подій, персонажів. Л.Н. ці імена були «фальшивими для вуха» [43, с. 112].

У той самий час у текст увійшли створені Л. М. Толстим такі поетоніми вигаданих автором персонажів: Біцький, Мальвінцев, Макарін, Перонська, Седморецький, Чатров, Каратаєв, Шерер, Жилинський, Голухівський та інших. Їх штучність у ономастичному просторі роману Л. М. Толстого не відчувається. У А. М. Горького у художніх творах зустрічається 1189 прізвищ персонажів, у тому числі 1093 українська та 96 іншомовних. Усі вони створені за діючими моделями прізвищ національної ономастики [49, с. 360-361].

Лексичне поле прізвищ, утворених письменником від особистих імен, становить 20,7%, що відповідає питомій вазі (20%) аналогічних прізвищ національної української ономастики. Дослідники зазначили, що 43% «авторських» прізвищ у творах А. М. Горького повністю відповідають загальнонародним прізвищам.

2.3. Особливості семантичної структури поетонімів

У процесі свідомого оволодіння мовою люди з давніх-давен давали імена предметам, явищам навколишньої дійсності, подіям і, звичайно ж, живим істотам, що оточують. В імені закладено щось більше, ніж «назва» людини, в ній є певний зміст. Власні імена дозволяють простежити зміни в системі мови, обумовлені історичними, соціальними і культурними подіями. Вивчення власних назв є однією з найбільш актуальних у сучасній лінгвістиці, так як імена грають важливу роль життя людини. Ім'я люди отримують від народження і носять його все життя [58, с. 349].

Проблемою вивчення ономастичної лексики займалися багато лінгвісти (О.І. Фонякова, Н.І. Формановська, Н.Д. Арутюнова, А. В. Суперанська, Ю.А.

Карпенко та інші), які виділяли власні імена з групи іменних лексем засобами лінгвістики із залученням логіки. В даний час виникають нові напрямки у дослідженні власних назв та їх функціональних можливостей у різних сферах людського спілкування, що обумовлено сучасними тенденціями мовознавства в сукупності із загальнокультурною ситуацією у світі. Іменники в російській мові поділяються на імена власні та імена загальні з точки зору приналежності до лексико-граматичних розрядів.

Порівняно з загальним власне ім'я є вторинним найменуванням. Крім цього, загальне ім'я є найменуванням як одного предмета, так і цілого класу, до якого цей предмет відноситься. Ім'я власне має тісніший зв'язок з об'єктом, оскільки він індивідуалізується за називанні. Важливими функціями власних назв у мові загалом і в художньому тексті, зокрема, вважають номінативну, ідентифікаційну та диференціюючу функцію. Деякі дослідники вважають, що мовні (денотативні) функції онімів у художньому тексті стають вторинними [58, с. 350].

У літературній ономастиці власні імена у функціональному плані вивчаються у двох напрямках. О.І. Фонякова, В.І. Супрун у своїх дослідженнях спираються на лінгвістику тексту, де основною функцією власного імені виступає текстоутворююча, що проявляється на рівні контексту. На думку представників даного напрямку, власні імена в художньому тексті виступають як ключові слова, при цьому формально і змістовно організуючи цілісне, зв'язкове і завершене текстовий простір. Інший напрямок у вивченні функцій власних назв у художніх текстах (у роботах В.В. Виноградова, Ю.А. Карпенко, В.М. Калінкіна) йде від основних положень поетики та стилістики.

Власні назви виконують стилістичну (поетичну) функцію, що обумовлює дослідження виразних можливостей ономастичної лексики. За визначенням О.І. Фонякової, оніми як «універсальна функціонально-семантична категорія іменників» – це «особливий тип словесних знаків, призначених для виділення та ідентифікації одиничних об'єктів (живих і неживих), що виражають

поодинокі поняття та загальні уявлення про ці об'єкти в мові, мовленні та культурі народу».

Вони можуть відображати особливості культури того чи іншого етносу, при цьому культурно-історичний потенціал в одних іменах проявляється яскравіше, за іншими менш інтенсивно. Визнання лексичного значення у власних назв у сукупності з культурним відображенням дозволяє говорити про ономастичну здатність лексики мати додаткове коннотативне значення, що відображає історико-культурну специфіку.

У рамках цього дослідження ми розглядаємо онім як змістовний і текстоутворюючий функціонально-семантичний словесний знак. Усі типи відносин – денотативне, сигніфікативне та структурно-мовне – можуть проявлятися в власних іменах, але їх якість зовсім інша в порівнянні з компонентами значення номінальних слів. Семантика ономастичний лексем може змінюватись за рахунок їх здатності прирощувати речеконтекстні, асоціативні та фонові значення: на денотативно-сигніфікативний аспект нашарується коннотативний аспект [58, с. 351].

В даний час одним із пріоритетних ракурсів розгляду та вивчення ономастичної лексики є поетична ономастика, чи інакше – ономапоетика, зосереджена саме на лінгвістичному ракурсі вивчення ономастичних специфіки одиниць і закономірностей їх функціонування в художньому тексті. У науковій літературі за дослідженнями подібного роду в лінгвістиці ще закріпилося єдиного визначення, тому терміни «поетична (літературна) ономастика», «поетонімологія», «поетика оніма», «стилістична (літературнохудожня) ономастика» вживаються як синонімічні. При цьому предметом поетичної ономастики є імена, використовуються в літературних творах, у художній мови – поетоніми.

Аналізуючи власні імена, використовувані письменниками художні твори, лінгвісти вживають терміни «ім'я» чи «власне ім'я», а літературознавці – «ім'я дійової особи», «ім'я персонажа». При цьому і ті, й інші вважають, що точний вибір власного імені для героя визначає смислову та емоційно-

експресивну тональність тексту в загалом, а також дозволяє виявити стиль мовної особистості самого автора.

Тому виявлення функціональних особливостей поетонімів у художньому тексті сприяє глибокому та детальному розумінню авторського задуму. Лінгвіст В.А. Ніконов пропонує наступне визначення: «Ім'я персонажа – один із засобів, що створюють художній образ, він може характеризувати соціальну приналежність персонажа, передавати національний та місцевий колорит, а якщо дія відбувається у минулому, то відтворювати історичну правду (або руйнувати її, якщо ім'я обрано всупереч правді)» [58, с. 352].

У цьому визначенні вченим визнається тісний зв'язок імені власного у художньому творі із суспільством та громадськими умовами, але не уточнюється його специфіка в структуру та зміст художнього тексту. Існує й інший термін для позначення власних імен у художньому тексті – літературний антропонім, який свідчить про особисті власні імена персонажів творів. Пізніше у науці з'явився універсальний термін «поетонім», співвідносний з усіма розрядами власних назв у художньому текст. У «Словнику ономастичної термінології» він визначається як «ім'я в художній літературі, що має в мові твори, крім номінативної, що характеризує, стилістичну та ідеологічну функції».

Поетична ономастика виступає як новий напрямок дослідження тексту, що розвивається на стику ономастики, лексичної семантики, лінгвістики. тексту, стилістики та поетики. Проблемою класифікації власних назв у художніх тексти займалися В.М. Михайлов, К.Б. Зайцева, Л.М. Щетинін, О.І. Фонякова, М.В. Карпенка, але їхні роботи стосувалися дослідження конкретні літературні тексти без урахування їх жанрово-стилістичної специфіки. На наш погляд, слід звернути увагу насамперед на цільове призначення текстів тієї чи іншої жанрової приладдя.

На рівні стилістичної структури тексту та його семантичної організації цільове призначення жанру проявляється в заданій ним експресивно-оцінної забарвленості, яка визначає відбір та вживання у художньому тексті мовних

засобів. Вивчаючи особливості вживання поетонімів авторами епіграм XVIII – XIX століть, можна встановити, що цільове призначення сатирико-гумористичного жанру епіграми – висловити негативне ставлення до адресата у вигляді спеціальних прийомів.

Комічна характеристика створюється або відкритим викриттям пороків та недоліків адресата, або за допомогою іронічного глузування. Це пояснює широке використання у текстах даного жанру спеціально створюваних епіграмістами поетонімів, що містять негативну оцінність.

Так, при аналізі епіграм XVIII століття виділимо частотність власних імен-дериватів, які узагальнено називають негативні людські якості: Глупон, Підлон, Крадон, Скрыгін. Такі поетоніми мали функцію семантичної характеристики персонажів. Наприклад, в епіграмах П.П.Сумарокова зустрічаються «Глупонов», «Глупон», «Скрыгін»:

Бітобе славному поему написав, //І всіх читачів він нею розплакався.//А ти, Глупонов, нам о п'ятій пуд поему брязкав, //Але від твоєї один тільки Цензор плакав (П.П. Сумароков); *«У природі смерті немає!»* – так каже Гердер. *//Але цього погляду він, мабуть, не тримався, //Коли з Глупоном б зізнався, / / Хто хоч на хвилину вморить* (П.П. Сумароков); *Сталося Скрыгіну на проповіді бути. //Подіяла в ньому свята благостиня; // Кричить наш Скрыгін: «Як витончена милостиня! //І з цього часу піду її – просити»* (П.П. Сумароков). Всі аналізовані тексти епіграм взяті зі збірки, підготовленої В.Є. Васильєвим, М.І. Гіллельсон, Н.Г. Захаренко [58, с. 353].

Подібні поетоніми, що несуть семантичну характеристику, знаходимо в епіграмах інших авторів: Чим хвалишся, Підлон, то предків є нагорода. // Хвались, що від тебе твої приймуть чада (Невідомий автор); Перед взводом прямуючи, тим чваниться Подлон, // *Що чує у себе двох барабанів дзвін. //Але що ж народу ті віщають барабани? //Що, йдучи задом, він вийшов у капітани* (Невідомий автор); *О, який розумний Крадон! //Все у світі знає він!// Заговори про що - сентенція готова; / / Його чи ні - про те ні слова* (Б.К. Бланк). Такі описові імена дають пряму викривальну характеристику носіїв.

Можливі і прізвиська адресатів, утворені додаванням коренів: *Не грубістю своєю мене ти засмучуєш, / / Але ласки, Стиховраль, нестерпні мені твої. //За що мене в твою родину ти вміщуєш? //Ну, нехай я і виродок, та не твоєї родини (В.В. Капніст); Даремно Стихобред сказав, що братом вже давно осла я почитав. //Я, право, побожусь, //Що в життя осла і не бачив, //А в правді цієї пошлюсь //На Стихобреда самого: //Нехай він скаже сам, де я бачив його? (В.В. Капніст); Начальник Взяткобращ відставку отримав //І скоро з грошима до столиці прикотив, //І де через півроку приїжджого зустрічає, //Він каже: «У вас, чай, тужать про мені?»//– «Губернія, – приїжджий відповідає, – вся плаче і плаче!» (Д.І. Хвостов); Злорад творців живих наплюжить, // А мертвих до небес підносить. //Але щоб честь мати, / / Ніхто не хоче померти (Невідомий автор) [58, с. 354].*

Ці поетоніми створювалися епіграмістами для посилення експресії власного імені за рахунок семантично незвичайної словотвірної структури лексеми.

Негативна експресія могла закріплюватися авторами за непохідними іменами давньогрецького походження: *Яка подібність Кліт із календарем має? // Він бреше і червоніє (П.П. Сумароков); Ти правду, Кліт, сказав, / / Що розум наш дуже малий, / / Що він лише нудьгу доставляє, / / А користі немає в ньому ніякої! / / На це всяку згоду виявляє, / / Хто мало хоч знайомий з тобою (Н.Ф. Остолопов).*

Епіграмісти XIX століття рідше вдавалися до висміювання адресата через його негативні якості. Вони використали новий прийом осміяння супротивника: власні імена, що належать реально існуючим історичним діячам, перетворювалися на авторські поетоніми. Це робилося для посилення іронічної або саркастичної експресії імені адресата епіграми. Зміст кожного поетоніма визначалося співвіднесеністю його як реальною особистістю, і зі створеним художнім образом.

Наприклад, в епіграмах поетів XIX століття ім'я та прізвище їх сучасника Фаддея Булгаріна зазнають каламбурної трансформації у Видок Фіглярін: *Не*

те біда, що ти поляк //Костюшко лях, Міцкевич лях! <...> //Біда, що ти Видок Фіглярін.

Комічний ефект може будуватися на асоціативному зіткненні слів, що однаково звучать з прізвищем адресата, наприклад, в епіграмах на В. Кокорєва та І.Л. Горємикина: *Ось ім'я славне. З днів відкупів відомо // Воно в нас – весь край у свідки поклику; //В ті дні й півні кричали повсюдно: //До-ко-ре-ву... (Д. Мінаєв); Друг, оманливій надії // Даремно ти не вір ми колись, //Горе ми каємо тепер (Невідомий автор).*

Поетоніми виступають в епіграмах виразним характеризуючим засобом, що несе інформацію про адресатів та сприяє інтерпретації авторського задуму. Наведена нижче епіграма Ф.І. Тютчева була викликана заходами щодо упокорення студентських заворушень, проведеними Г.І. Філіпсоном, у минулому козацьким отаманом: *Він раніше мирний був козак, // Тепер він піклувальник дикий; //Філіпів син - припустимо, так, //А все не Олександр Великий (Ф.І. Тютчев) [58, с. 355-356].*

Ономастичний каламбур «Філіппов син» (переклад з німецької) прізвища Філіпсон) заснований на тому, що сином македонського царя Пилипа був знаменитий полководець Олександр Македонський. Каламбурне розчленування прізвища Шишкова в епіграмі П.А. Вяземського сприяє тонкому глузуванню з адресата: *Шишков не дарма коренєслів; //Теорію у собі він із практикою в'яже: //Письменник, смаку кукіш він каже, //А логіці він будує ков (П.А. Вяземський).*

Поет називає А.С. Шишкова коренєсловом, так як останній намагався впровадити у мову неологізми, вироблені від споконвічно російського коріння. Друга частина прізвища адресата «Ків» має значення "підступ, підступність". У цій епіграмі функціонально-естетична цінність поетоніма проявляється в організації простору художнього тексту.

Таким чином, відбір та включення ономастичної лексики в текстовий простір художніх творів – процес цілеспрямований, службовець висловлювання авторських інтенцій. Поетоніми є невід'ємним компонентом семантико-стилістичної системи слововживання епіграмістів, які, починаючи з імен

узагальнених осіб з певними моральними вадами, приходять до використання авторських поетонімів, що каламбурно обіграють реальні імена та прізвища адресатів.

Висновки до розділу

Отже, на основі проведеного нами аналізу в даному другому розділі, попередньо проаналізувавши весь вище викладений матеріал, ми можемо зробити наступні висновки:

На підставі аналізу наукової літератури, нами було визначено, що зародження ідей, які склали основу прийомів використання власних імен як засобу поетики, необхідно враховувати, що в античні часи вже існували високо розвинені теорії поетики та риторики. Крім того, слід мати на увазі, що деякі питання, пов'язані з функціонуванням онімів, розглядалися в філософських трактатах, таких, наприклад, як діалог Платона «Кратіл», а ставлення до онімії як засобу естетичного початку складатися ще за часів міфологічних.

Зіставлення поетоніма і поетонімогенезу з матерією та енергією справедливо і бездоганно красиво, але тільки до того часу, доки обидві сутності та обидві функції суть прояву відсталості матерії, але дозволимо собі ще одне полемічне «загострення»: явище поетоніму можна порівняти з життям одухотвореного біологічного об'єкта: він тому і існує, що безперервно розвивається, а дух його долає відсталість. Третя істотна відмінність поетонімів від онімів пов'язана з гегемонією естетичної функції та домінуванням у їх семантичній сфері «поетичних» конотацій.

Найчастіше дослідники поетичної ономастики обмежувалися опис поетонімів однієї чи кількох художніх творів, що вимагало обґрунтувань принципів класифікації власних художніх творів. Об'єктивна класифікація поетонімів повинна спиратися на розробленість теорії поетичної ономастики. При класифікації поетонімів слід враховувати, щоб «семантичне угруповання літературних антропонімів відбивало специфіку цих останніх, а чи не тих слів, яких вони утворені».

Власні назви виконують стилістичну (поетичну) функцію, що обумовлює дослідження виразних можливостей ономастичної лексики. За визначенням О.І. Фонякової, оніми як «універсальна функціонально-семантична категорія іменників» – це «особливий тип словесних знаків, призначених для виділення та ідентифікації одиничних об'єктів (живих і неживих), що виражають поодинокі поняття та загальні уявлення про ці об'єкти в мові, мовленні та культурі народу».

Аналізуючи власні імена, використовувані письменниками художні твори, лінгвісти вживають терміни «ім'я» чи «власне ім'я», а літературознавці – «ім'я дійової особи», «ім'я персонажа». При цьому і ті, й інші вважають, що точний вибір власного імені для героя визначає смислову та емоційно-експресивну тональність тексту в загалом, а також дозволяє виявити стиль мовної особистості самого автора. Тому виявлення функціональних особливостей поетонімів у художньому тексті сприяє глибокому та детальному розумінню авторського задуму.

РОЗДІЛ 3

ОНОМАНІСТИЧНИЙ ПРОСТІР У ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ- МОДЕРНІСТІВ

3.1. Дослідники про питання поетичних онімів

Онім у мові та онім у художньому тексті служать на вирішення різних завдань, але при цьому безумовно, що ономастикон художнього тексту спирається на ономастику мови/мовлення та значною мірою залежить від неї. У художньому тексті онім, крім функції ідентифікації, виступає як результат самостійної мовної творчості: засобами мови створюються відповідні завданням поезії як мистецтва її нові, поетичні, смисли [30, с. 11].

У межах художнього тексту вони займають «проміжне положення між іменами реальних і вигаданих предметів, тому що:

а) денотати їх конструюються з урахуванням досвіду художника, письменника, але з існують насправді;

б) вони створюються за моделями реальних та нереальних предметів з урахуванням належності їх певному ономастичному полю».

При цьому вони можуть виконувати певні мистецькі завдання. Ономастичний простір поетичного творчості сучасних поетів модерністів різноманітний, і це свідчить про широту інтересів сучасного поета.

Крім цього, оніми у мові навантажені певним поетичним змістом і виступають як засіб художньої образності, як результат самостійної мовної творчості: автор не обмежується використанням відомого у мові імені, але перетворює його відповідно до естетичних завдань, виявляє ономастичну творчість, створюючи такі імена, які виражають його художні наміри та необхідні у створенні глибинного сенсу художнього цілого [27, с. 73].

Ономастичний контекст ми визначаємо як закінчений у смисловому щодо уривок художньої мови (тексту), що дає можливість встановити значення слова, що входить до нього. Дослідники поетичного творчості виділяють такі типи ономастичних контекстів: мікроконтекст (контекст на рівні фрагмента тексту),

макроконтекст (контекст на рівні всього твору) та мегаконтекст (що виходить за межі художнього тексту).

Як зазначає науковець Віновський З.М., власні імена, що вводяться автором у поетичний текст, виконують різні стилістичні функції. Вони можуть виступати як позначення та характеристики ліричного героя, служити метами в особистому житті поета, укладати різноманітні філософські узагальнення, виявляти світогляд, бути засобами тимчасової та просторової орієнтації [27, с. 74].

Різнманітність стилістичних функцій у поезії Ж. Брассенса стає проявом індивідуального авторського листа, авторського бачення та відображення навколишньої дійсності. Щоб визначити специфіку функціонування алюзивних онімів у поезії Ж. Брассенса, розглянемо їх вживання у різних частинах тексту і їх введення. Для цього вивчимо вживання онімів у корпусі тексту, у його назві, а також пряме та непряме позначення алюзивних онімів [30, с. 12-13].

На думку дослідника Жемелко Б.П., ономастичні найменування в більшості випадків зустрічаються в самому поетичному тексті. У цих випадках ономастичні найменування потрапляють у так званий «алюзивний контекст», де набувають алюзивної семантики. На відміну від онімів у назві тексту, власні імена, що зустрічаються безпосередньо в тексті вірша, грають допоміжну роль, допомагаючи читачеві глибше зрозуміти текст.

3.2. Класифікація прізвищ, що функціонують у творах письменників-модерністів

У творах сучасних поетів-модерністів автори часто вдаються до такого прийому, як «імена, що говорять» і прізвища. У своєму значенні ці імена зберігають різні функції. Прізвище, що говорить – художній прийом, при якому прізвище або ім'я персонажа передає найважливіше межу його характеру [40, с. 93]. У літературознавчому довіднику дано таке визначення іменам і прізвищам, що говорять: «Прийом був особливо притаманний драматургії класицизму» [23, с. 83].

Але самого терміна і конкретного визначення імена та прізвища» в літературі не існує. Проте літературні персонажі різних епох розвитку літератури характеризувати своїх персонажів зовсім по-різному. Всі вони мають ту чи іншу функцію. Саме розуміння художнього твору у принципі неможливе без осмислення використовуваної автором системи використання власних імен. Багато авторів у своїх творах, починаючи з епохи Класицизму та закінчуючи епохою реалізму, закладали в імена та прізвища своїх героїв якийсь зміст, що супроводжується їх внутрішніми емоціями та переживаннями, а також характеризує їх манери.

«Імена, що говорять, і прізвища» були одним з яскравих і несподіваних виразних засобів при створенні художніх творів. У кожного автора герої носили свої прізвища, грали позитивні та негативні ролі та, найчастіше, висміювали реальних людей. У художній літературі існує спеціальний прийом, за допомогою якого імена героїв та їх характери розкриваються у тих твори. Він побудований з урахуванням асоціативних зв'язків [23, с. 84].

Як відомо в літературі герої отримують свої імена, прізвища, по-батькові залежно від задуму твору та функції, якою їм належить грати. Про роль та значення імені написано багато наукових праць. Найчастіше персонажі отримують імена, що говорять, і прізвища, які служать доповненням мистецтва в творі. За допомогою мовних імен та прізвищ автор розкриває характеристику героя, його манеру спілкування та поведінки, взаємини коїться з іншими персонажами. Часом, прочитавши лише прізвище героя, ми можемо одразу здогадатися якими властивостями автор наділив їх у літературному творі [40, с. 94-95].

Доказом наших міркувань можу послужити відомі приклади з сучасної української та зарубіжної літератури: Томас Манна, «Життя Кліма Самгіна», Леся Українка «Лісова Пісня», Роман Роллан «Зачарована душа» та інші. Яскравим прикладом творів класицизму є всіма відома комедія Дениса Івановича Фонвізину «Недоук».

Автор твору не тільки порушує нагальні проблеми, які популярні і в наш час, але й наділяє своїх персонажів іменами, що говорять, і прізвищами. Давайте розберемо, які саме говорять імена та прізвища автор дав своїм персонажам. У комедії герої діляться на позитивних, негативних і нейтральних [40, с. 96]. Їхні прізвища відповідають їх роду діяльності та рис характеру: Простакови-говорять про простоту душевну, Скотинін-про скотине ставлення до всього, що його оточує, Вральман-людина, здатна на брехню, Цифірін-вчитель математики відповідає характеристиці, Мілон-людина, милий за своєю натурою, Правдин-людина, яка говорить правду, Стародум-людина старих засад і правил. Автор комедії розуміє, що імена героїв – це те, на що найчастіше читач звертає увагу. Фонвізін був одним із майстрів сатири, але переробив імена героїв на іронічний лад. Спробуємо охарактеризувати головних героїв з допомогою таблиці, у якій порівняємо ім'я героя, його характеристику та походження [23, с. 85-86].

Таблиця 3.1. Герой, його походження та коротка характеристика.

Ім'я героя	Походження	Характеристика
Митрофан	Ім'я грецького походження, у перекладі з латинського означає «матір'ю явлений»	У творі Митрофан характеризується великою опікою своєї матері, яка «дбає» про майбутнє свого сина
Софія	Ім'я грецького походження позначає «мудрість»	У творі автор наділив головну героїню ім'ям Софія, можливо, маючи на увазі коротку форму це імені-Соня, виходячи з цього зробимо висновок, що Софія-мрійлива дівчина, «літаюча в обоаках», що застрягла в дитинстві
Мілон	Ім'я прийшло із західних мов, позначає милий, коханий.	Цей герой був коханим і обожнюваний усіма
Простакови	Можемо припустити, що прізвище походить від слова «простота»	Герої мають душевну простоту і простоту характеру, у них бідний внутрішній світ

У комедії зустрічається більше імен, ніж ми представили в таблиці, і вони мають свою характеристику. Їх поєднує те, що Фонвізін наділив їх іменами схожими на їхні характери. Зі сказаного вище зробимо висновок, що герої та їх характер є невід'ємною частиною один одного і твори загалом. Письменники-модерністи, починаючи з епохи класицизму і закінчуючи епохою реалізму,

використовували імена і прізвища, що говорять. визначення характеру, манери поведінки, певної функції своїх персонажів.

Експресивне використання власних імен властиво багатьом сучасним письменникам-модерністам. У творчості модерніста Д.І. Фонвізіна говорять імена та прізвища є спадщиною класицизму, у його творчості відбувається розподіл на позитивних і негативних героїв [40, с. 97].

У творчості А.С. Грибоєдова – як данина класицизму, а й характеристика персонажа, заснована на асоціаціях, що ускладнюють розуміння характеру героя. У творчості Романа Роллана з'являються подвійні прізвища – прізвища-прізвиська, цей прийом пізніше переймає і М.Е. Салтиков-Шчєдрін. Імена і прізвища, що говорять, проходять певну трансформацію: від епохи класицизму до епохи реалізму. При цьому імена і прізвища, що говорять, не спрощуються, а стають складнішими для усвідомлення вчинків і характеру. персонажів у психологічному плані [23, с. 87].

3.3. Оними як засіб експресивності й образності у творах письменників-модерністів

Говорячи про естетичну ономастику, не можна не відзначити величезний коннотативно-експресивний потенціал власних назв у художньому тексті, обумовлений винятковою здатністю онімів до накопичення речеконтекстних та фонових приростів інтра- та інтертекстуального характеру. Вони беруть участь у створенні змістовної смислової багатовимірності тексту і, поряд з іншими його елементами, є вербальним засобом втілення авторських інтенцій та художньої ідеї твору за рахунок здатності кодувати значний обсяг художньої інформації та виступати домінантними одиницями тексту (особливо в назві, початку та наприкінці тексту, тобто у так званих «сильних» позиціях) [47, с. 117].

Однак поряд зі здатністю передавати значиму для реципієнта інформацію, естетичні оними мають властивість робити ту ж інформацію закритою для «непосвячених» чи інокультурних сприймачів. Будь-яке ІС (особливо естетичний онім) є породження внутрішньо-і міжкультурної

комунікації чи культуралізм (С.В. Моташкова), має «маркований характер» і несе у собі «друк мотивованого вживання» [17, с. 24]. Крім того, ІС як культуралізм має знакову природу і незмінно містить якусь характерологічну та естетичну конотацію, що стає особливо очевидною у просторі художнього тексту в рамках так званого «вертикального контексту» (З.Я. Тураєва) або «інтертексту» (Ю. Крістева).

Таким чином, видається очевидним, що, незважаючи на великі дослідження питання, суперечки навколо власного імені дуже далекі від завершення, і той факт, що розкрито аж ніяк не всі численні аспекти значення та функціонування ономастичних одиниць у просторі художнього тексту та його контекстуальних експонентів, та зумовив актуальність дослідження даної проблематики.

Повертаючись до проблем ономастики художнього тексту, представляється доцільним звернутися до теоретичного обґрунтування та розгляду ролі та функцій різних категорій ІС у просторі художнього тексту з урахуванням жанрів, стилів та естетичних напрямків творів французької літератури. Художній текст як багаторівневе змістовно-смісловне ціле є складним, об'ємним мовним знаком реальної дійсності, заломленої та естетично опрацьованої у свідомості письменника – автора повідомлення, що, зрештою, і зумовлює його лінгвістичну інтерпретацію [47, с. 118-119].

По суті, у центрі уваги дослідника виявляється досить традиційна модель художньої комунікації: Автор – Текст – Читач, так само як і закономірні когнітивні процеси сприйняття, розуміння та інтерпретації, невід'ємні при взаємодії реципієнта та естетичного об'єкта – художнього твору. В умовах художньої дійсності вони виступають як естетично значущі об'єктивних знаків образу світу, який творчо створюється та відтворюється не лише письменником, а й, з погляду сучасного герменевтичного підходу, читачем, реципієнтом з урахуванням мовних, мовних та загальнокультурних факторів [17, с. 25].

Під ономастичним простором розуміється весь комплекс ІС незалежно від розряду (антропоніми, топоніми, зооніми, ергоніми та ін.), що відображає реальний ономастичне простір, заломлений відповідно до авторської інтенції та ідейно-художнього змісту тексту. Відповідно до прийнятої на сучасному етапі концепції антропоцентризму в дослідженні передбачається аналіз імен та прізвищ з метою пізнання їхнього носія. Антропонімія художнього тексту – особлива область, яка має свої закони функціонування.

Однак літературні оніми практично незмінно перебувають у рамках національної ономастики, породженням та виразом якої вони є. Поряд із цим, має місце феномен зворотного впливу літератури на реальний ономастикон того чи іншого історичного періоду, що є окремим напрямом у вивченні естетичної ономастики. Вважають, що власні імена є невід'ємною частиною мовної картини світу.

Під «картиною світу» слід у найзагальнішому вигляді розуміти об'єктивну дійсність, що постійно змінюється та розвивається. Сприйняття світу значною мірою зумовлено, по-перше, приналежністю індивіда до різних спільнот і, по-друге, його особистими характеристиками: статтю, віком, рівнем освіти, професією тощо. Як наголошує професор Ю.А. Рілов, картина світу містить ще й «етнічний компонент, який представлений мовною картиною світу та сукупністю традицій, звичаїв, вірувань, забобонів, тобто тим, що визначає етнічний стереотип поведінки представників того чи іншого етносу» [47, с. 120].

Прояви духовного життя народу в антропонімії дуже різноманітні. Так, з стародавніх часів і, у певному сенсі, до наших днів у ряді культур ім'я прийнято вважати духовним центром людини, в якій у символічній формі ховається її сутність. При цьому існуючі в повсякденному житті закони сприйняття та інтерпретації значень ІС дійсні й у естетичних онімів. Більше того, у художньому творі все символічно, і іменам надається Особлива значимість як одному з плідних стилістичних прийомів характеристики персонажів [17, с. 26].

Недарма роботу автора, який підбирає або створює ім'я своєму герою, можна уподібнити турботі батьків, дають ім'я дитині. Причому для онімів у Простір ХТ момент характеристики набагато важливіше, ніж просто номінація. За словами Р. Барта, ім'я – це «своєрідний інструмент обміну, що дозволяє замістити певну сукупність рис відповідною номінативною одиницею». З одного боку, естетичні оніми, здатні кодувати значний обсяг лінгвістичної та соціокультурної інформації, мають величезний характеризуючий потенціал.

З іншого боку, власні імена в художньому тексті вже самі по собі є деякими показниками стилю, естетичного спрямування, нарешті, історичної епохи, у якому створювалося твір, відбиваючи як мовну, і загальну картину світу цього історичному відрізу. При цьому особливий ефект створюється за рахунок навмисного змішування імен різних стилів на сторінках одного твору, а також за рахунок використання онімів, які вже зустрічалися в інших авторів (так званих «перекликаються» імен) [47, с. 121].

У зв'язку з цим не можна не торкнутися проблеми передачі значення ІВ, особливо актуальної для естетичних онімів, змістовий зміст яких залежить не тільки від мовного та мовного видів контексту, а й від культурного контексту. Переклад особистих власних імен є важливою лінгвістичною та стилістичною проблемою. З одного боку, переклад власних імен, що входять до склад тексту художнього твору, що сприяє більш повному розкриттю задуму автора, і навіть найчастіше яскравішою і зрозумілою читачеві характеристиці літературного образу (що особливо важливо у сатиричних творах).

Ось чому однозначно необхідний переклад прізвищ та прізвищко імен як найважливішого засобу. Показники персонажів у літературному творі, зрозуміло, з урахуванням культурної специфіки мови перекладу. З іншого боку, видається кращою транслітерація імен, яка, хоч і може залишити «за кадром» значення іменних основ (тобто інформацію, не доступну носіям іншої культури), все ж таки дозволяє уникнути багатьох культурних невідповідностей у сприйнятті тих самих імен [17, с. 27].

Тому при перекладі художніх творів реалістичного жанру, подібно до реальних документів (зокрема, газетним статтям тощо), необхідно вдаватися саме (і виключно) до транслітерації. Однак при цьому зовсім не обов'язково повністю ігнорувати можливі способи передачі значень ІВ, таких як транскрипція з підрядковим приміткою, транслітерація з експліцитною передачею смислових компонентів, відмова від передачі формальної сторони ІС та розкриття його змісту за допомогою описового перекладу, а також знаходження еквівалента у мові перекладу [47, с. 122].

Роль та функції естетичних онімів у художньому тексті та інтертексті простежуються в процесі еволюції реалізації лінгвосемантичного потенціалу естетичної ономастики у французькій літературі на матеріалі творів письменників – представників основних літературних течій XIX-XX ст. ст., таких як романтизм (В. Гюго «Собор Паризької Богоматері»), реалізм (Г. Флобер «Пані Боварі» та «Вихування почуттів») та екзистенціалізм (А. Камю «Сторонній»). В результаті дослідження вдалося встановити такі закономірності розвитку та реалізації лінгвоестетичного потенціалу художньої ономастики залежно від стилю та естетичного спрямування:

Функції характеристики та коннотації онімів		
Модернізм	Активізація	Привернення уваги читача неординарною формою імені
	Сугестивність	Накопичення прагматичних компонентів значення, речеконтекстних та фонових прирощень від асоціацій тексту та за його межами
	Алюзивність	Вживання імен, що містять натяк на щось загальновідоме і знаходить відгук у читача
	Використання ІС як ключових слів тексту	Вживання ІС у позиціях назви, назв розділів, як доступні для розуміння читача символи, знаки тощо.

В результаті проведеного дослідження доведено, що реалізація художнього та сугестивного потенціалу власних назв у просторі художнього тексту та інтертексту знаходиться у найтіснішому зв'язку (і навіть взаємозв'язку) зі стилем художнього твору, аж до визначення стилю твору або зміни/деформації функцій ІС (вплив контексту та/або інтертексту на ІВ) [17, с. 28].

Що стосується стилістичних можливостей різних категорій власних назв, під час розгляду питання встановлено, що імена в художньому тексті та інтертексте мають різний потенціал створення образності і діляться прямо характеризуючі та опосередковано характеризуючі.

До першої групи належать, перш за все, антропоніми (імена, прізвища, прізвиська), які грають, як правило, провідну роль у створенні художнього образу (що співвідноситься з прийнятою на етапі концепцією антропоцентризму). Топоніми, урбаноніми, ергоніми та інші власні імена, що дають більше опосередковану характеристику, функціонують швидше як допоміжні засоби створення художньої образності у літературному творі [47, с. 123].

Таким чином, естетична ономастика не тільки сприяє декодуванню змістовно-фактуальної та змістовно-підтекстової інформації, ідеї твору, але і, завдяки взаємодії, взаємопроникненню та стилістично продуманим змінам у вживанні ономастичних одиниць художнього тексту, естетичні оніми здатні маркувати, репрезентувати той чи інший стиль, відбиваючи найменші тенденції художньої творчості [17, с. 29].

Висновки до розділу

Отже, на основі проведеного нами аналізу в даному третьому розділі, попередньо проаналізувавши весь вище викладений матеріал, ми можемо зробити наступні висновки:

На підставі аналізу наукової літератури, нами було визначено, що онім у мові та онім у художньому тексті служать на вирішення різних завдань, але при цьому безумовно, що ономастикон художнього тексту спирається на ономастику мови/мовлення та значною мірою залежить від неї. У художньому тексті онім, крім функції ідентифікації, виступає як результат самостійної мовної творчості: засобами мови створюються відповідні завданням поезії як мистецтва її нові, поетичні, смисли.

Як відомо в літературі герої отримують свої імена, прізвища, по-батькові залежно від задуму твору та функції, якою їм належить грати. Про роль та

значення імені написано багато наукових праць. Найчастіше персонажі отримують імена, що говорять, і прізвища, які служать доповненням мистецтва в творі. За допомогою мовних імен та прізвищ автор розкриває характеристику героя, його манеру спілкування та поведінки, взаємини коїться з іншими персонажами. Часом, прочитавши лише прізвище героя, ми можемо одразу здогадатися якими властивостями автор наділив їх у літературному творі.

Під ономастичним простором розуміється весь комплекс ІС незалежно від розряду (антропоніми, топоніми, зооніми, ергоніми та ін.), що відображає реальний ономастичне простір, заломлений відповідно до авторської інтенції та ідейно-художнього змісту тексту. Відповідно до прийнятої на сучасному етапі концепції антропоцентризму в дослідженні передбачається аналіз імен та прізвищ з метою пізнання їхнього носія. Антропонімія художнього тексту – особлива область, яка має свої закони функціонування.

Що стосується стилістичних можливостей різних категорій власних назв, під час розгляду питання встановлено, що імена в художньому тексті та інтертексте мають різний потенціал створення образності і діляться прямо характеризуючі та опосередковано характеризуючі.

РОЗДІЛ 4

ОНОМАНІСТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ

4.1. Роль ономастичного матеріалу на уроках.

В центрі уваги мовознавців, вчителів, методистів було питання національної свідомості мовної особистості. А саме, постійно розглядають важливість та особливість відбору лінгвістичного матеріалу для навчання мови ще на початковому етапі, розглядають шляхи та засоби, які б сформували мовну постать на уроці української мови та лінгводидактичну основу національно-мовного виховання засобами фольклору.

Багато хто вважає, що на уроках української мови великий інтерес надається дослідженню знаходження у фольклорних творах власних назв. Якщо їх розглянути, побачимо особливості національної культури етносу.

Основні теоретичні знання про власні та загальні назви учні вивчають ще в перші роки навчання в школі. Спочатку їх знайомлять з написанням великої літери власних назв, потім ще додаються правила про застосування великої букви у власних назвах. Тому, саме за допомогою місцевого ономастичного матеріалу (імен друзів, батьків, рідних, однокласників, назв річок тощо) у школярів краще розвивається процес запам'ятовування.

Пізніше школярі дізнаються про інші власні назви та вчаться виділяти відетонімі прикметники та ад'єктоніми (без написання термінів), вчаться відмінно писати свою адресу.

Систематизація ономастичних відомостей відбувається під час вивчення тем саме з української мови. На уроках вивчають багато видів онімів: клички тварин, імена, прізвища, назви народів, країн, сіл, річок.

Окрім уроків української мови та літератури топоніми вивчаються на уроках географії. Працюючи з географічною картою учні бачать та записують топоніми. Яскравим прикладом завдання на уроці української літератури є проведення ономастичного мікродослідження (потрібно в'яснити, що означає слово, спосіб творення конкретних власних назв). Власні назви є ілюстрацією до певних правил або часто зустрічаються у контексті. В учнів посиляться

інтерес до навчання, збагатиться мислення та мовлення, виробиться навичка краще запам'ятовувати інший матеріал на основі назв, якщо ввести у навчальний процес етимологічні відомості про імена, назви міст, гір, сіл, річок, країн тощо. Різноманіттям в такій праці є те, що крім роботи з підручником в якому є ономастичний матеріал, крім наведення прикладів щодо місцевої онімії вчитель проводить виховні заходи (в яких опирається на художні твори), вікторини, конкурси та цікаві вправи, що безумовно сприяють розвитку мислення, мовлення та кращому засвоєнню матеріалу.

Під час навчання в закладах освіти раціонально використовувати дослідницький метод при вивченні топонімів, що буде пов'язаний не тільки з українською мовою та літературою, а й з іншими предметами. Це допомагає показати зв'язок усіх предметів та потребу у їх навчанні. Саме дослідницький метод залучає всіх учнів класу та призводить до дискусій і обговорень.

Семантико-функціональні особливості багатьох видів онімів та, особливо, з врахуванням віку школярів для сприйняття інформації важчого рівня складності створюють диференційований підхід до процесу вивчення власних назв на уроках.

Саме на уроці української мови та літератури для написання творчих робіт, у яких потрібно використати онімну лексику, вчителю потрібно запропонувати школярам декілька тем на вибір. Для кращого виконання завдання варто друкувати опорні групи лексики для кожної з наведених тем. Під час роботи над групами лексики, у яких використано ономаксикон, вчитель ставить за мету виробити навички в учнів уміти поєднувати слова у змісті речення, і, насамперед, збагачувати словниковий запас школярів.

В школі під час навчання звертаємо увагу школярів, насамперед, на антропоніми. Це зумовлено тим, що з малого віку діти зустрічаються з іменами близьких, друзів, тварин. Вже починаючи з шкільного віку, словниковий запас дитини збільшується за допомогою імен, які зустрічає школяр саме на уроках в школі (імена друзів, персонажів у підручниках, назви річок, сіл тощо). Розуміємо, що під час читання твору, без імен героїв, як головних так і

другорядних, неможливо уявити образи цих персонажів. Якщо говорити про загальні назви, то вчителю досить показати ілюстрацію, щоб учні зрозуміли значення предмета. Проте, для власних назв цього використати неможливо. Тому вчителю варто розповісти про виникнення імені або запропонувати дослідити самостійно походження вказаної назви героя з твору чи, навіть, своє власне ім'я (яке його походження, що означає в тій чи іншій мові, звідки запозичили його).

При роботі з антропонімами школярі зустрічаються із варіантами власних назв, увага направляється на специфіку відмінювання та правильність написання. Характеризується частково структура назв міні-творів, які вчать на уроках.

Для власних назв характерний хронологічний аспект. Проте, такий аналіз для школярів початкової школи недоступний. Та, коли діти бачать застарілі слова на історичну тематику, то пояснення хронологічного аспекту можливе.

Щоб учні краще засвоїли навчальний матеріал та зрозуміли походження імен дітям рекомендується зачитувати вірші, у яких є власні назви. Як правило, ці вірші вивчаються школярами напам'ять.

“Г”

Вподобав **Гриць** собі лоша
Булане, струнконоге.
Водиці, сіна чи вівса
Щодня несе для нього...

Олесь Лупій

“Т”

Тарасик набігавсь,
примчав із двора.
Уже й за уроки сідати пора.
Ось віршика вивчив, задачі зробив.
В щоденник заглянув -
тривогу забив...

Дмитро Білоус

Протягом уроку, після виконаної роботи з підручником для того щоб краще закріпити знання та розширити кругозір, пропонуються такі завдання для початкової ланки школярів:

- 1.- Напишіть імена та прізвища знайомих вам письменників (знайдіть перші літери в кожному імені)
- 2.- Запишіть імена дійових осіб поданої казки чи поеми в алфавітному порядку
- 3.- Напишіть імена ваших однокласників у алфавітному порядку
- 4.- Для того, щоб зрозуміти про яке ім'я йде мова, випишіть перші склади з кожного слова

Кишеня, рибка, лопата (Кирило)

Після виконання вправи, діти отримують додаткову інформацію про ім'я (його походження та значення).

Варто зазначити, що топоніми — чудовий засіб, що допомагає додати елементів новизни у навчально-виховний процес, зацікавлює школярів невідомим. Оскільки, у книжках, які використовують діти щодня, учні бачать багато топонімів з цікавим походженням та зрозумілою для учнів етимологією, тому потрібно говорити про те якого походження назви та яке їх значення. Після початкового ознайомлення з походженням топонімів, потрібно вводити невеликі розповіді про їх види. Ефективним та доречним завданням для учнів є дізнатися походження свого міста, вулиці.

Постійне опрацювання учнями завдань, заданих учителем для самостійного опрацювання на картках, підібране до певної теми творчої роботи, покращують роль учня, щоб написати сюжетну лінію твору того літературного жанру, який учень вибере для казки, твору, оповідання. Це допомагає розвинути розумову діяльність та удосконалити виклад власних думок на письмі.

Якщо проаналізувати книжки української мови та літератури, побачимо, що там знаходиться велика кількість бібліонімів. Зазвичай, це - назви

мікротворів. Ефективними є назви творів, що написані окремим, вдало підібраним до тексту словом або словосполученням. Ця назва може вказувати на головного героя, місце, про яке говориться у творі. Коли діти придумують заголовок, обирають найголовніше у змісті тексту, те на що треба звернути увагу. Адже, якщо цікава назва, то читач буде шукати продовження інформації у творі.

Для того щоб розвивати пізнавальні та комунікативні навички, потрібно використовувати на уроці різні види робіт: фронтальну, індивідуальну, групову та колективну. Завдяки цим формам роботи покращуються відносини між учнями, збагачується словниковий запас, покращується рівень знань завдяки учням з вищими досягненнями у навчанні.

Створивши групу, доцільно використовувати завдання на вміння проаналізовувати ситуацію чи матеріал, класифікувати, вирішувати проблемні ситуації на ономастичному матеріалі. Тобто учні, виконуючи завдання, опрацьовують певну тему уроку. Якщо завдання учнями виконане, доречно оголосити конкурс для всіх груп. Завданням конкурсу може бути: пригадати казку, вірш, оповідання, легенду, розповідь, у тексті яких авторами використовувалась аналізована ономастична лексика тієї чи іншої групи.

Саме групова форма має найефективніший вплив на якість знань, під час неї, діти самостійно вчать ся знаходити відповіді на поставлені запитання. Наприклад опрацьовуючи уривок із вірша С. Олійника “Наші імена”, дітям може бути задане завдання розподілити імена на чоловічі та жіночі, чи створити з чоловічих імен- імена жіночого роду. Саме власні назви є матеріалом для закріплення правопису великих літер в іменах.

Висновки до розділу

Отже, на основі проведеного нами аналізу в даному четвертому розділі, попередньо проаналізувавши весь вище викладений матеріал, ми можемо зробити наступні висновки:

Головним завданням для вчителя — пробудити цікавість до вивчення та дослідження походження власних назв, як і під час навчання, так і в

повсякденному житті. Потрібно поєднати навчальний матеріал з особистими враженнями позашкільного життя. Саме вивчення слова, опрацювання ономастичного матеріалу сприяє розвитку мовлення учнів та формування україномовної особистості.

Для того щоб учні краще розуміли та сприймали навчальний матеріал, в якому використовується ономастична лексика, доречно користуватися наочними посібниками, роздатковим матеріалом, в якому містяться уривки з творів, казок, легенд, картками з групами опорної лексики.

Отже, щоб розвивати пізнавальні та комунікативні навички, потрібно використовувати на уроці різні види робіт: фронтальну, індивідуальну, групову та колективну. Завдяки цим формам роботи покращуються відносини між учнями, збагачується словниковий запас, покращується рівень знань завдяки учням з вищими досягненнями у навчанні.

ВИСНОВКИ

Отже, на основі проведеного нами дослідження в даній дипломній роботі, попередньо проаналізувавши весь вище викладений матеріал, ми можемо зробити наступні висновки:

1. На підставі аналізу теоретичного матеріалу, нами було визначено, що Термін «поетонім» літературознавці використовували для позначення умовних екзотичних, міфологічних, тобто наділених певним поетичним змістом, власних імен. У художніх текстах поетоніми зберігають ті ж ознаки, які властиві всім власним іменам лише на рівні мови та мовлення. У той же час є й істотна відмінність. Справа в тому, що поетоніми функціонують в умовах специфіки художнього тексту, виконуючи авторський задум у реалізації ідейно-естетичних та інших завдань, що дає підстави говорити про їхню актуалізацію стилістичних та інших можливостей на змістовому рівні. У художньому тексті поетоніми значною мірою наближаються за своїми функціональними характеристиками до загальних слів художнього тексту. Ономастичний простір художньої літератури зберігає ознаку вторинності стосовно національних ономастичних просторів, що відбивається у наявності у них ознак відмінності навіть за умови певної подібності. Суперанська стверджує, що безумовно, «ономастичний простір створюється на основі реального, вигаданого та гіпотетичного Всесвіту «для нас» так само вибірково, як є вибіркоvim і найменування предметів реального світу, коли великі, існуючі в природі предмети можуть не мати спеціальних позначень, а крихітні штучки, зроблені людиною, обов'язково мають».

2. В ході аналізу наукової літератури, нами було визначено, що зовнішня звукова характеристика поетонімів, як й інших власних імен, безперечно, співвідносить їх із номінативною лексикою. «Не такі значні відмінності між поетонімами та апелятивами на словотвірному та граматичному рівнях. Проблема виникає щодо понятійності чи смислового змісту власних назв взагалі і поетонімів зокрема». У той же час мовленнява

інформація встановлює зв'язок імені з його носієм, соціальне поле денотату та його імені й виявляє ставлення того, хто говорить, до іменованого. Таким чином, змістовність поетонімів виявляється при вираженні ними стилістичних функцій, одночасно підпорядковуючи мовленнєву, енциклопедичну та мовну інформативність імені, що дає підстави говорити про наявність у них значення.

3. Як висновки, на підставі аналізу літературних джерел, ми можемо зазначити, що поетоніми є найціннішим компонентом у системі засобів художньої виразності та утворюють своєрідний ономастичний простір. Первинна функція має місце тоді, коли власне ім'я виступає у співвіднесеності з тим об'єктом, «заміщеним» знаком у мові якого воно є, вторинна функція – якщо власне ім'я є засобом опису іншого об'єкта чи поняття... Власні імена у вторинній функції спираються у своїй здатності до означення на уявлення про референт власного імені як сукупності властивостей, одна або кілька з яких є підставою для номінації.

4. Говорячи про зародження ідей, які склали основу прийомів використання власних імен як засобу поезики, необхідно враховувати, що в античні часи вже існували високо розвинені теорії поезики та риторики. Крім того, слід мати на увазі, що деякі питання, пов'язані з функціонуванням онімів, розглядалися в філософських трактатах. Однак справжнє усвідомлення специфічності властивостей онімії художніх творів прийшло далеко не одразу. Вперше фундаментальні положення щодо специфіки імені власного у художній літературі, були представлені у 1986 р. у публікаціях Ю. А. Карпенка. Зіставлення поетоніма і поетонімогенезу з матерією та енергією справедливо і бездоганно красиво, але тільки до того часу, доки обидві сутності та обидві функції суть прояву відсталого матерії, але дозволимо собі ще одне полемічне «загострення»: явище поетоніму можна порівняти з життям одухотвореного біологічного об'єкта: він тому і існує, що безперервно розвивається, а дух його долає відсталість. Третя істотна відмінність поетонімів від онімів пов'язана з гегемонією естетичної функції та домінуванням у їх семантичній сфері «поетичних» конотацій.

5. Безперечно, що для поетичної ономастики найбільший інтерес викликає перша група поетонімів, але не враховувати специфіку другої групи також неможливо, оскільки без цих поетонімів буде втрачена та частина ономастичного простору, яка необхідна як додаткове джерело для повноти інформації. Визнаючи вторинність поетонімів стосовно національно-історичних власних імен, з одного боку, та з іншого, роль автора у створенні та використанні поетонімів при образній характеристиці, складно розробити універсальну класифікацію поетонімів. Слід враховувати, що сам механізм створення поетонімів немає однозначного пояснення. Дійти висновку, що «вся стилістика імен у художньому творі зазвичай будується з урахуванням стилістики реально існуючих імен, а чи не всупереч їй», – означає визнання мінімальної ролі авторського ім'ятворчості та ім'явживання.

6. Власні назви виконують стилістичну (поетичну) функцію, що обумовлює дослідження виразних можливостей ономастичної лексики. За визначенням О.І. Фонякової, оніми як «універсальна функціонально-семантична категорія іменників» – це «особливий тип словесних знаків, призначених для виділення та ідентифікації одиничних об'єктів (живих і неживих), що виражають поодинокі поняття та загальні уявлення про ці об'єкти в мові, мовленні та культурі народу». Аналізуючи власні імена, використовувані письменниками художні твори, лінгвісти вживають терміни «ім'я» чи «власне ім'я», а літературознавці – «ім'я дійової особи», «ім'я персонажа». При цьому і ті, й інші вважають, що точний вибір власного імені для героя визначає смислову та емоційно-експресивну тональність тексту в загалом, а також дозволяє виявити стиль мовної особистості самого автора. На рівні стилістичної структури тексту та його семантичної організації цільове призначення жанру проявляється в заданій ним експресивно-оцінній забарвленості, яка визначає відбір та вживання у художньому тексті мовних засобів. Вивчаючи особливості вживання поетонімів авторами епіграм XVIII – XIX століть, можна встановити, що цільове призначення сатирико-

гумористичного жанру епіграми – висловити негативне ставлення до адресата у вигляді спеціальних прийомів.

7. Онім у мові та онім у художньому тексті служать на вирішення різних завдань, але при цьому безумовно, що ономастикон художнього тексту спирається на ономастику мови/мовлення та значною мірою залежить від неї. У художньому тексті онім, крім функції ідентифікації, виступає як результат самостійної мовної творчості: засобами мови створюються відповідні завданням поезії як мистецтва її нові, поетичні, смисли. Ономастичний контекст ми визначаємо як закінчений у смисловому щодо уривок художньої мови (тексту), що дає можливість встановити значення слова, що входить до нього. Дослідники поетичного творчості виділяють такі типи ономастичних контекстів: мікроконтекст (контекст на рівні фрагмента тексту), макроконтекст (контекст на рівні всього твору) та мегаконтекст (що виходить за межі художнього тексту). Ономастичні найменування в більшості випадків зустрічаються в самому поетичному тексті. У цих випадках ономастичні найменування потрапляють у так званий «алюзивний контекст», де набувають алюзивної семантики. На відміну від онімів у назві тексту, власні імена, що зустрічаються безпосередньо в тексті вірша, грають допоміжну роль, допомагаючи читачеві глибше зрозуміти текст.

8. Повертаючись до проблем ономастики художнього тексту, представляється доцільним звернутися до теоретичного обґрунтування та розгляду ролі та функцій різних категорій ІС у просторі художнього тексту з урахуванням жанрів, стилів та естетичних напрямків творів французької літератури. Художній текст як багаторівневе змістовно-сміслове ціле є складним, об'ємним мовним знаком реальної дійсності, заломленої та естетично опрацьованої у свідомості письменника – автора повідомлення, що, зрештою, і зумовлює його лінгвістичну інтерпретацію. Під ономастичним простором розуміється весь комплекс ІС незалежно від розряду (антропоніми, топоніми, зооніми, ергоніми та ін.), що відображає реальний ономастичне простір, заломлений відповідно до авторської інтенції та ідейно-художнього змісту

тексту. Відповідно до прийнятої на сучасному етапі концепції антропоцентризму в дослідженні передбачається аналіз імен та прізвищ з метою пізнання їхнього носія. Антропонімія художнього тексту – особлива область, яка має свої закони функціонування.

9. Говорячи про естетичну ономастику, не можна не відзначити величезний коннотативно-експресивний потенціал власних назв у художньому тексті, обумовлений винятковою здатністю онімів до накопичення речеконтекстних та фонових приrostів інтра- та інтертекстуального характеру. Повертаючись до проблем ономастики художнього тексту, представляється доцільним звернутися до теоретичного обґрунтування та розгляду ролі та функцій різних категорій ІС у просторі художнього тексту з урахуванням жанрів, стилів та естетичних напрямків творів французької літератури. Художній текст як багаторівневе змістовно-смісловне ціле є складним, об'ємним мовним знаком реальної дійсності, заломленої та естетично опрацьованої у свідомості письменника – автора повідомлення, що, зрештою, і зумовлює його лінгвістичну інтерпретацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белей Л. Критерії та принципи номінації в українській літературнохудожній антропонімії кінця XVIII – XX ст. // Українська ономастика : матеріали наук. семінару, присвяч. 90-річчю К. К. Цілуйка / відп. ред. І. М. Желізняк. – К., 2018. С. 21–24.
2. Белей Л. О. Літературно-художня антропонімія як мовностилістичний засіб розкриття характерів персонажів / Л. О. Белей // Українська мова і література в школі. 2013. № 7. С. 36–39.
3. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія : проблеми теорії та історії / Л. О. Белей. – Ужгород, 2020. 176 с.
4. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2012. 431 с.
5. Белей Л. О. Як «промовляють» імена літературних персонажів : про мовні засоби української художньої антропонімії / Л. О. Белей // Мовознавство. 2013. № 1. С. 23–31.
6. Белей Л.О. Українська літературно-художня антропонімія як засіб характеристики персонажів. Українська мова і література в школі. 2013. № 7. С. 31–35.
7. Бендзар Б. П. Українська фонографічна передача антропонімів античної, англо-, німецько- і франкомовної літератур / Б. П. Бендзар, С. С. Бобинець. – Ужгород : Закарпаття, 2020. 172 с.
8. Бербер Н. М. Про актуалізацію асоціативного потенціалу антропонімів у художньому тексті (на матеріалі роману «Солодка Даруся» Марії Матіос) / Н. М. Бербер // Записки з ономастики : зб. наук. пр. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2010. Вип. 13. С. 14–24.
9. Бербер Н. М. Топонімізм як засіб образності у художньому дискурсі / Н. М. Бербер // Логос ономастики. 2012. № 4. С. 50–61.
10. Бережна М.В. Антропонімія дитячої літератури жанру фентезі. Нова філологія : зб. наук. пр. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. № 27. 333 с.

11. Бибик С. П. Якби не був таким, не був би я Яким (антропоніми в оповіданнях Григора Тютюнника) / С. П. Бибик // *Культура слова*. – 1996. – Вип. 48–49. С. 72–78.
12. Білецький А. Лексикологія і теорія мовознавства. Ономастика: навч. посібник. К. : Наукова думка, 2012. 384 с.
13. Васильєва Н.В. Власне ім'я у світі тексту. Київ: Книжок. будинок «Ліброком», 2019. 224 с.
14. Голуб Л. Теоретичні засади дослідження поетичного ономастикону. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2013. Вип. 6 (3). С. 42-49.
15. Дука Л. І. Прагматичний потенціал онімів та способи його актуалізації в тексті: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Дніпропетровськ, 2012. 188 с.
16. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. К., 2020. 24 с.
17. Калінкін В.М. Онімний простір та поетонімосфера: загальне і специфічне в обсязі й змісті. *Наукові записки Тернопільського держ.ун-ту*. Серія: Мовознавство, ч. 1 (9). Ономастика. Тернопіль: ТДПУ, 2013. С. 24–29.
18. Калінкін В.М. Онімний простір та поетонімосфера: загальне і специфічне в обсязі й змісті. *Наукові записки Тернопільського держ.ун-ту*. Серія: Мовознавство, ч. 1 (9). Ономастика. Тернопіль: ТДПУ, 2013. С. 24–27.
19. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження // *Зап. з ономастики*. Одеса, 2010. Вип. 4. С. 68–74.
20. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*. Одеса: Астропринт, 2020. Вип. 4. С. 68–74.
21. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Одеса: Астропринт, 2016. 325 с.
22. Карпенко Ю. Власні назви. Українська мова: Енциклопедія. Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 2014. С. 83–88.

23. Карпенко Ю. О. Власні назви в художній літературі. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (Мовознавство). Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Випуск 37. С. 170–172.
24. Карпенко Ю. О. Мова топонімів – мова землі: онімізація тексту як художній засіб у романі Л. Костенко «Берестечко». Історико-літературний журнал. 2020. № 5. С. 75–80.
25. Карпенко Ю.О. Власні назви в художній літературі. Наукові записки. Вип. 37. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2021. С. 170–172.
26. Карпенко Ю.О., Мельник М.Р. Літературна ономастика: монографія. Одеса : Астропринт, 2014. 216 с.
27. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. Київ : Наук. думка, 2019. 152 с.
28. Клічук О.Д. Онімічна специфіка повісті // Записки з ономастики. – Одеса: Астропринт, 2011. Вип.5. С.81-91.
29. Клічук О.Д. Онімічні компоненти роману // Ономастика і апелятиви. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2012. Вип.16. С.88-98.
30. Козловська Д. В. Структурно-семантичні та функціонально-стилістичні характеристики онімії романів українських письменниць початку ХХІ століття: автореф. дис. ... кандидата філологічних наук : спеціальність 10.02.01 Українська мова. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2018. 20 с.
31. Колесник Н. Кроскультурний аспект вивчення власних назв (на матеріалі пісенного фольклору слов'ян). *Вісник Львівського університету*. Серія Філологічна. Ред. кол.: Т. Салига (гол. ред.) та ін. Львів, 2012. В. 56. Ч. 1. С. 298–305.
32. Колесник Н. С. Термінологічні суперечки в царині літературної ономастики і фольклорна ономастика. *Науковий вісник Ужгородського нац. у-ту*. Сер.: філологія. Соц. Комунікації. – 01/ 2011. №24. С.122–127.

33. Кочерган М. П. Слово і контекст. (Лексична сполучуваність і значення слів). Львів: Вища школа, 2020. 174 с.
34. Критенко А.П. До теорії власних назв. Ономастика. Київ, 2016. С. 18–21.
35. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К: ВЦ «Академія», 2017. 624 с.
36. Лукаш Г. П. Структурно-семантична організація знімної лексики художнього тексту. Питання сучасної ономастики. Статті та тези VII Всеукраїнської ономастичної конференції. Дніпропетровськ, 2020. С. 113–114.
37. Марко В.П. Художній твір на перехресті жанрово-стильових тенденцій. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2001. №1. С. 1–3.
38. Мельник Г. В. Онімikon у структурі ідіостилю (на матеріалі поезії Євгена Маланюка): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2009. 20 с.
39. Немировська О. Ф. Антропонімічні реалії як актуалізатор історичного часу і простору (на матеріалі драми Л. М. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко») / О. Ф. Немировська // *Записки з ономастики : зб. наук. пр. / відп. ред. Ю. О. Карпенко*. Одеса : Астропринт, 2019. Вип. 12. С. 95–106.
40. Немировська О. Ф. Антропономінації як засіб створення хронотопу (на матеріалі роману І. С. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський») / О. Ф. Немировська // *Записки з ономастики : зб. наук. пр. / відп. ред. Ю. О. Карпенко*. Одеса : Астропринт, 2015. Вип. 9. С. 93–103.
41. Немировська О. Ф. Безонімні номінації в художньому просторі (на матеріалі прози О. Ю. Кобилянської) / О. Ф. Немировська // *Записки з ономастики : зб. наук. пр. / відп. ред. Ю. О. Карпенко*. – Одеса : Астропринт, 2010. Вип. 13. С. 92–103.
42. Немировська О. Ф. Заголовок як актуалізатор художнього часу і простору (на матеріалі роману О. Т. Гончара «Собор») / О. Ф. Немировська // *Мова : наук.-теорет. часопис*. Одеса, 2012. № 17. С. 109–113.

43. Немировська О. Ф. Топоніми як засіб моделювання художнього простору і стилізації (на матеріалі поезії Лесі Українки) / О. Ф. Немировська, Я. В. Захматова // Записки з ономастики : зб. наук. пр. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2019. Вип. 12. С. 107–116.
44. Немировська О. Ф. Топонімічна парадигма і художній простір (на матеріалі історичної повісті О. Назарука «Роксоляна») / О. Ф. Немировська // Записки з ономастики : зб. наук. пр. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2010. Вип. 14. С. 150–160.
45. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія. Повідомлення Української ономастичної комісії. Вип.1. Київ, 2017. С. 24 –43.
46. Петренко О. Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала: дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2016. 215 с.
47. Петренко О.Д. Онімний простір у творчості сучасних письменників модерністів // Записки з ономастики. – Одеса: Астропринт, 2015. Вип.9 С. 117-124.
48. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2016. 314 с.
49. Сколоздра О.Р. Літературно-художня ономастика як предмет дослідження у вищій школі. *Вісник Львів. ун-ту. Серія : Філологічна*. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2020. Вип. 50. С. 355–364.
50. Соколова А. В. Основи літературної ономастики: Методичні рекомендації до спецкурсу. Ізмаїл, 2015. 731 с.
51. Торчинський М. М. Стилiстично-виражальнi можливостi потамопоетонiмiв в українських поетичних текстах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Лінгвістика. Херсон: ХДУ, 2015. Вип. II. С. 164–167.
52. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2020. 752 с.
53. Франко І. Я. Причинки до української ономастики. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 36. С. 391–426.

54. Хлистун І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст.(семантико-функціональний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 20 с.
55. Читай В. Правдиві історії Чарівного лісу. Львів : Видавництво Старого Лева, 2011. 77 с.
56. Шебештян Я.М. Виразальні можливості літературно-художньої зоохімії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. 2005. № 12. С. 71–73.
57. Юлдашева Л. П. Літературні оніми як засіб структурування художнього світу у творах для дітей та юнацтва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2019. № 39. Том 1. С. 89–92.
58. Qizi G. S., Umarova N. R. The use of anthroponyms and pseudonyms in alisher Navoi's gazelles. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*. 2021. Vol. 11(9). P. 349–359.
59. Umarova N.R. (2021). The use of artistic anthroponyms in the poems of Alisher Navoi. *Theoretical & Applied Science*. 2021. Vol. 5, P. 419–421.